

Södertörns högskola | Institutionen för kommunikation, medier och it
Kandidatuppsats 15 hp | Svenska | Höstterminen 2009

Han, denne och han eller hon

Om generiska pronomen i juridisk
myndighetstext

Av: Lotta Lundbäck
Handledare: Karin Milles

Abstract

In this paper, generic reference in a collection of juridical texts is examined, with focus on third person singular pronouns. The object of the study is to find out which generic pronouns occur in the material along with their relative distribution, but also to display further use patterns and to offer plausible explanations for these patterns. Another object is to evaluate whether the use of generic pronouns corresponds with language planners' recommendations for non-sexist language. The corpus studied consists of *Rikspolisstyrelsens författningssamling* ("Statute Book of the Swedish National Police Board"), comprising 172 documents written between 1974 and 2009.

The study is divided into two parts. In the quantitative part, the occurrence of generic pronouns in the material is studied, as well as changes in distribution over time. In the qualitative part, the use of the pronouns is more closely examined, with regard to specific referents and textual contexts.

The main findings are as follows. Only three out of seven examined generic pronouns appear in the material. The gender neutral *han eller hon* and the masculine *denne* are predominant, while the masculine *han* is relatively scarce. Seen over time, *han* has diminished considerably whereas *han eller hon* and *denne* have increased greatly. A general feature of the material is that the use of pronouns is inconsistent, but several patterns, overlapping each other, are nevertheless discernible. The use of generic pronouns does not entirely correspond with language planners' recommendations. It is true that linguistic directives and initiatives seem to have had a direct or indirect impact on the material, which appears from an increased and extended, sometimes even surprising, use of *han eller hon* (for instance regarding referents within the police field and referents associated with weapons), as well as from a decreased and limited use of *han*. However, *denne* is still prevalent, possibly as a substitute for the disdained *han*, and on the whole masculine reference is prevailing in the material.

Innehållsförteckning

1	Inledning	4
2	Syfte	4
3	Definitioner	4
4	Bakgrund, teori och tidigare forskning	5
4.1	Bakgrund	5
4.1.1	Rekommendationer inom språkvården	7
4.1.2	Rekommendationer på statlig nivå	7
4.2	Teori	9
4.2.1	Språklig asymmetri	9
4.2.2	Genus och referenter	11
4.3	Tidigare forskning	11
5	Material	15
6	Metod	15
6.1	Generiska pronomen	15
6.2	Metodisk disposition	18
7	Resultat	19
7.1	Kvantitativa aspekter	19
7.1.1	Förekomst av generiska pronomen	19
7.1.2	Förändringar över tid	21
7.2	Kvalitativa aspekter	22
7.2.1	Referenter	22
7.2.1.1	Yrkesbetecknande referenter	23
7.2.1.2	Icke yrkesbetecknande referenter	25
7.2.1.3	Verksamhetsinterna och verksamhetsexterna referenter	31
7.2.1.4	Alla referenter	32
7.2.2	Kombinationer av pronominell generisk referens	33
8	Analys och diskussion	34
8.1	Kvantitativ analys	34
8.2	Kvalitativ analys	36
8.3	Utvärdering ur ett språkplaneringsperspektiv	39
8.4	Slutord	40
9	Sammanfattning av huvudsakliga resultat	40
	Käll- och litteraturförteckning	42
	Bilaga 1 – tabell	45
	Bilaga 2 – diagram	45
	Bilaga 3 – referentförteckning	47

1 Inledning

Det är ej blott i lifvet, det är också i grammatiken som maskulinum är »det starkare könet» och tager sig rätt att tala å båda könen vägnar.¹

På detta sätt motiverade språkvetaren Esaias Tegnér d.y. bruket av *han* som allmänsyftande pronomen för både män och kvinnor i slutet av 1800-talet. Historiskt sett har också just *han* varit det förhärskande generiska pronomenet i svenska texter i allmänhet, och i lagtext i synnerhet. Bruket är dock problematiskt eftersom det till formen enbart lyfter fram det ena könet och därmed bidrar till att permanenta föreställningen om mannen som norm och kvinnan som avvikelse, och det har därför ifrågasatts mer och mer i takt med att jämställdheten har ökat i samhället i stort. Språkvården, framför allt i form av Språkrådet (tidigare Svenska språknämnden), rekommenderar numera användning av andra pronomen eller omskrivningar av olika slag, men myndigheternas språkexperter håller fortfarande dörren försiktigt på glänt för *han*.

Hur ser då den faktiska användningen ut i dag? Detta är naturligtvis en fråga som inte låter sig besvaras så lätt. Då bruket skiftar inom olika områden och mellan olika skribenter går det helt enkelt inte att ge ett svar som är representativt för hela den svenska språkgemenskapen. Jag har sålunda begränsat min undersökning till att gälla en typ av text inom ett specifikt område, närmare bestämt juridisk myndighetstext i form av Rikspolisstyrelsens författningssamling. I denna uppsats kommer jag att redogöra för hur den generiska referensen behandlas i textsamlingen, och jag kommer dessutom att analysera resultatet utifrån ett könsperspektiv.

2 Syfte

I denna uppsats presenteras en undersökning av den generiska referensen i en samling juridiska myndighetstexter. Studien har tre huvudsakliga syften. Det första syftet är att ta reda på vilka generiska pronomen som används i texterna och hur den inbördes fördelningen dem emellan ser ut. Det andra syftet är att ådagalägga vidare mönster för användningen av pronomina och att ge (vissa) förklaringar till dessa. Det tredje syftet är att utvärdera om användningen av generiska pronomen i texterna stämmer överens med språkvårdens rekommendationer om ett icke-sexistiskt språkbruk.

3 Definitioner

I detta avsnitt definieras och utvecklas vissa för uppsatsen centrala begrepp i korta ordalag. Även problematiken som ligger till grund för föreliggande studie presenteras kortfattat.

När generisk referens omtalas i denna uppsats är det alltid *pronominell generisk referens* som åsyftas. Pronominell generisk referens innebär syftning på en person vars könstillhörighet är irrelevant eller okänd. Personen, det vill säga den språkliga beteckning som syftningen

¹ Svenska Akademiens handlingar från år 1886. Sjette delen (Stockholm: Kungliga boktry. P. A. Norstedt, 1892), s. 247.

avser, kallas för *referent*. Ett *generiskt pronomen* är ett pronomen som används i en sådan allmänsyftande funktion.

I svenskan finns det en uppsjö av pronomen i tredje person singularis som kan användas för att uttrycka pronominell generisk referens: *han, hon, han eller hon* i olika konstellationer (så kallade samordnade eller dubbla pronomen), *hen* eller varianter av *hen, den, det, man, denne* och *denna*. Det problematiska med flera av dessa pronomen är att de, trots att de alltså avser att syfta allmänt på såväl kvinnor som män, ändå uttrycker kön. Detta kan få till följd att det ena könet konceptualiseras i större utsträckning än det andra, som därmed marginaliseras och osynliggörs.

Nedan kommer läsaren ofta att stöta på begreppen könsspecifik/könsbunden, könsobunden, könsinkluderande respektive könsneutral, vilka kan tarva en definition. Med *könsspecifik* eller *könsbunden* menar jag ”tydligt uttryckande/förknippad med ettdera könet”; ett exempel är det generiska pronomenet *han*. Med *könsobunden* menar jag motsatsen, det vill säga ”inte alls uttryckande/förknippad med något av könen”, vilket kan illustreras av det generiska pronomenet *den*. Med *könsinkluderande* menar jag ”tydligt uttryckande/förknippad med bägge könen”, för vilket det dubbla generiska pronomenet *han eller hon* kan tjäna som exempel. Min definition av *könsneutral*, slutligen, går tillbaka på den förklaring som Lind Palicki återger: Med ett könsneutralt språk menas ett språk som inte förmedlar och återskapar en könshierarkisk världsbild, som inte osynliggör något av könen och inte heller befäster negativa eller normerande uppfattningar om ettdera könet.² Det är värt att notera att termen *könsneutral* enligt denna definition kan omfatta såväl termen *könsobunden* som termen *könsinkluderande*. Det är med andra ord ett ganska vitt begrepp, som just därför emellanåt fyller sin funktion. Läsaren bör dock ha i åtanke att könsneutralitetsbegreppet är något problematiskt, eftersom det ofta används litet oprecist och då snarast ger uttryck för en uppfattning om det åsyftades bruksfunktion. Sålunda uttrycks det emellanåt i litteraturen att till exempel könsbundna generiska pronomen som *han* kan användas könsneutralt. Det kommer dock i uppsatsen att framgå av sammanhanget när det är denna mer uppfattningsbaserade funktion som avses.

4 Bakgrund, teori och tidigare forskning

I detta avsnitt kommer jag först att ge en allmän bakgrund till problematiken med pronominell generisk referens och i samband därmed redogör jag för debatt och rekommendationer. Därefter presenteras teori och slutligen konkret forskning i ämnet.

4.1 Bakgrund

Under den mycket långa tid då den offentliga arenan befolkades av i stort sett uteslutande män var det okomplicerat och ofta helt naturligt att syfta generiskt medelst maskulina pronomen: kvinnor fanns helt enkelt sällan närvarande inom de grupper som referensen gällde. *Han* och *denne* var därför de gängse generiska pronomina. Dessa användes i de flesta svenska texter

² Lena Lind Palicki, Hur man än vänder sig har man rumpan bak. Om hur man konstruerar kön i en progressiv lärobok. I: *Språk och Stil* (nr 15, 2005), s. 166.

för att syfta generellt, även när bägge könen eller personer oberoende av kön avsågs.³ Inom det svenska lagspråket finns detta bruk belagt sedan medeltiden.⁴

När kvinnorna sedan i allt större utsträckning trädde in på arbetsmarknaden och tog plats i det offentliga livet började bruket av maskulina generiska pronomen på 1970-talet att uppmärksammas och ifrågasättas på allvar, i Sverige såväl som i andra länder.⁵ Kvinno-rörelsen menade att bruket var förvirrande och exkluderande, att kvinnan osynliggjordes när mannen fick stå som prototyp för bägge könen, och man efterfrågade uttryckssätt som inte fokuserade på kön.⁶ Den ökade jämställdheten och jämställdhetsdebatten satte helt enkelt fokus på frågan om hur man skulle syfta på neutrala personbeteckningar, vilket fortfarande är ett problem inom de flesta språk.⁷

Kampanjen för ett icke-sexistiskt språkbruk, av vilket efterfrågan på könsneutrala generiska pronomen utgör en del, började sålunda på gräsrotsnivå och antogs först senare på högre auktoritetsnivåer: av språkvårdare och politiker.⁸ Det första svenska skriftliga belägget för ett egentligt ifrågasättande av *han* som könsneutralt pronomen är från 1966, då Rolf Dunäs i en språkspalt i Uppsala Nya Tidning föreslog införandet av ett helt nytt och könsobundet pronomen, *hen*.⁹ I den språkvetenskapliga debatt som följde var i stort sett alla deltagare överens om att bruket av *han* var problematiskt och måste åtgärdas, och så har det fortsatt.¹⁰ Som exempel kan nämnas bland annat Svenska språknämndens dåvarande ordförande Ulf Teleman, som menade att ett könsneutralt pronomen var av nöden av jämställdhetsskäl,¹¹ och dåvarande chefen för Svenska språknämndens sekretariat, Bertil Molde, som lyfte fram *han* eller *hon* och lite tvekande även det i omfattning ökande *den* som alternativ till *han*.¹² Den svenska språkvården, som annars vanligtvis håller en låg profil, har alltså genom tydliga rekommendationer och inlägg i debatten aktivt verkat för att få till stånd en förskjutning av användningen av generiska maskulina pronomen till andra alternativ.¹³ Dessa språkliga riktlinjer kan sägas vara avsedda både att spegla den ökade jämställdheten i samhället och att uppnå ytterligare utökad jämställdhet.¹⁴ Fundamentalt med språkplanering är nämligen att den har icke-lingvistiska resultat som mål och till och med i sig själv är en instans av social förändring: sociala processer både påverkar och påverkas av kommunikativa innovationer.¹⁵ Det bör dock påpekas att diskussionen om generiska pronomen numera är ganska ljummen,

³ Bettina Jobin, *Svenskan är inte könsneutral*. I: *Språkvård* (nr 4, 2004), s. 21.

⁴ Bertil Molde, *Han, hon, den – eller vad?* I: *Språkvård* (nr 1, 1976), s. 4.

⁵ Se till exempel Molde, s. 7, Anne Pauwels, *Generic Pronouns in the Marketplace or ... Shopping Centre. Exploring the impact of non-sexist language policy on everyday speech*. I: *Sett och hört – en vänskrift tillägnad Kerstin Nordenstam på 65-årsdagen* (Göteborg: Göteborgs universitet, 2000), s. 270, och Anne Pauwels, *Linguistic Sexism and Feminist Linguistic Activism*. I: Holmes, Janet; Meyerhoff, Miriam (red.): *The Handbook of Language and Gender* (Oxford: Blackwell Publishing, 2003), s. 551.

⁶ Birgitta Lindgren, *Den – en språklig gökunge?* I: Ivars, Ann-Marie (red.): *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt* (Helsingfors: Svenska handelshögskolan, 2006), s. 180.

⁷ Anna Hidekrans, *Könsneutrala pronomen och omskrivningar. En kvalitativ undersökning av bruket i studentuppsatser* (Göteborgs universitet, 2004), s. 1.

⁸ Robert L. Cooper, *Language Planning and Social Change* (Cambridge, New York och Melbourne: Cambridge University Press, 1989), s. 38.

⁹ Birgitta Lindgren, *Språkvården och könsneutral referens*. I: Gunnarsson, Britt-Louise; Entzenberg, Sonja; Ohlsson, Maria (red.): *Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6-7 oktober 2006* (Uppsala: Uppsala universitet, 2007), s. 239.

¹⁰ Claes Ohlsson, *Han är någon men vem är hon? Om generiska pronomen i svenska presstexter* (Göteborgs universitet, 2002), s. 15.

¹¹ Ulf Teleman, *Han, hon eller vem som helst*. I: *Språkvård* (nr. 1, 1995), s. 8.

¹² Molde, s. 4.

¹³ Lindgren (2007), s. 242.

¹⁴ Pauwels (2003), s. 552, 556.

¹⁵ Cooper, s. 35, 72, 164.

och att det främst är inom hbt- och feministiska kretsar som frågan fortfarande behandlas som riktigt angelägen.¹⁶

4.1.1 Rekommendationer inom språkvården

Hur ser då rekommendationerna ut inom språkvården i dag? Till att börja med kan konstateras att det finns två huvudsakliga angreppssätt för att komma till rätta med sexistiska uttryck i språket: man kan antingen använda sig av könsneutralisering, det vill säga minimering av det språkliga uttrycket av kön, eller av könsspecificering, det vill säga symmetriskt explicitgörande av kön.¹⁷ Vad gäller generiska pronomen förekommer båda varianterna: neutralisering till exempel genom *den*, och specificering genom till exempel *han eller hon*. Generellt kan sägas att den svenska språkvården förordar att kön enbart ska markeras där det är relevant för sammanhanget,¹⁸ så att man undviker en slentrianmässig och ofta ovidkommande uppdelning i dikotomin man/kvinna. Pronomen som inte fokuserar aspekten könstillhörighet framhålls sålunda som det bästa alternativet för generisk referens, och en förskjutning av pronomenet *den* så att det kan fungera animat är vad många lingvister huvudsakligen förespråkar.¹⁹ Som ett konkret exempel kan nämnas att Svenska språknämnden i *Språkriktighetsboken* framför allt rekommenderar användning av *den*, omskrivning eller bruk av *han eller hon*.²⁰ Samma lösningar lyfts fram i handboken *Jämställt språk*, framtagen av Karin Milles på uppdrag av Språkrådet.²¹ Svenska Akademien förordar däremot i *Svenska Akademiens språklära* enbart användning av *han eller hon* och pluralomskrivning.²²

Slutligen vill jag, bara som en intressant jämförelse, också återge den bild som *Svenska Akademiens grammatik* ger av det nutida bruket av pronominell generisk referens i svenska språket. Grammatikan beskriver nämligen fortfarande *han* och *denne* som svenskans normala generiska pronomen.²³ *Hon* och *denna* skildras samtidigt som normala pronomen enbart vid syftning på specifikt kvinnliga grupper, medan *han eller hon* omnämns som ett alternativ som ”vissa skribenter” använder för att undvika en könsspecifik tolkning. *Den*, slutligen, beskrivs som ett i svenskan ytterst marginellt förekommande alternativ.²⁴

4.1.2 Rekommendationer på statlig nivå

Även på politisk nivå har problemet med det maskulina *han* och *denne* som allmänsyftande pronomen i lag- och myndighetstext lyfts fram flertalet gånger. År 1975 uppmärksammade tystnadspliktskommittén som första statliga svenska utredning problemet, vilket formulerades på följande sätt:

¹⁶ Daniel Wojahn, *Auswirkungen pronominaler Appellation auf die Konzeptualisierung von Personen im heutigen Schwedisch* (Nordeuropa-Institut, Humboldt-Universität zu Berlin, 2008), s. 11.

¹⁷ Pauwels (2003), s. 556.

¹⁸ Se till exempel Inga-Lill Grahn, *Vem är den? En enkätstudie om känslan för pronomenet den med animat generisk syftning* (Göteborgs universitet, 2006), s. 2 f., Lind-Palicki, s. 169 f., och Karin Milles, *Jämställt språk. En handbok i att skriva och tala jämställt* (Stockholm: Språkrådet och Norstedts Akademiska Förlag, 2008), s. 66.

¹⁹ Lindgren (2007), s. 242, och Wojahn, s. 9.

²⁰ *Språkriktighetsboken* (Stockholm: Svenska språknämnden och Norstedts Akademiska Förlag, 2005), s. 80.

²¹ Milles, s. 52 ff.

²² *Svenska Akademiens språklära* (Stockholm: Svenska Akademien och Tor G. Hultman, 2003), s. 96.

²³ *Svenska Akademiens grammatik*, band 2: Ord (Stockholm: Svenska Akademien och Norstedts ordbok, 1999), s. 277, 309.

²⁴ *Svenska Akademiens grammatik*, band 2: Ord, s. 278, 281.

I våra lagar och förordningar används av ålder som pronomina orden han och denne samt böjningsformer av dessa [...], även när personer av båda könen avses. [...] Direktiven i författningarna har således formellt sett riktats till ungefär halva befolkningen när de reellt har gällt även andra hälften.²⁵

Kommittén krävde en helt könsneutral utformning av lagtexter,²⁶ och rekommenderade i sitt betänkande framför allt dubbla pronomen, det vill säga någon form av samordning av *han* och *hon*, samt avpersonalisering genom omskrivning av olika slag, men framhöll också det obelastade pronomenet *den* liksom möjligheten att skapa helt nya, könsobundna pronomen. Kommittén underströk till och med att den bedömde att språklig jämställdhet hade ett så stort principiellt värde att eventuella brister hos de rekommenderade bruken var något man fick stå ut med till dess att bättre alternativ fanns att tillgå.²⁷

Fyra år senare, år 1979, kom sedan de första riktiga anvisningarna om könsneutral pronominal generisk referens för författningsspråket.²⁸ I ett PM från regeringskansliet slogs då fast att kritiken mot det generiska pronomenet *han* skulle tillmötesgåas genom att detta skulle undvikas och i stället ersättas av dubbla pronomen, *han eller hon*. En brasklapp utfärdades dock samtidigt: om texter upplevdes som alltför otympliga var *han* godtagbart även framgent.²⁹ Även i ett senare PM, från 1994, med nya riktlinjer för författningsspråket, rekommenderades ett i huvudsak könsneutralt skrivsätt genom olika omskrivningar och dubbla pronomen,³⁰ men samtidigt hänvisades till handboken *Myndigheternas skrivregler*, som accepterar *han* i generisk funktion (se vidare nedan).³¹

I kvinnovåldskommissionens slutbetänkande år 1995 slogs vidare fast att författningsspråkets terminologi måste korrespondera med verkligheten. Som exempel anfördes att *han* är olämpligt att använda vid allmän syftning på bland annat brottsoffer, eftersom också kvinnor ofta utsätts för brott.³² Även Kulturdepartementets utredning om ett handlingsprogram för svenska språket från år 2002 bör nämnas. Där angavs att det är angeläget att motverka språkbruk som reflekterar och bevarar traditionella könsroller och osynliggör kvinnor, och som exempel på sådant lyftes just generisk syftning genom *han* fram.³³ Också i en utredning om den könsuppdelade arbetsmarknaden år 2004 fick sexistiskt språkbruk stort utrymme genom en längre artikel av Edlund.³⁴

Slutligen bör även den på regeringens uppdrag framtagna handboken *Myndigheternas skrivregler* nämnas. Fortfarande i den omarbetade upplagan från 2009 står det att det maskulina *han* är användbart som generiskt pronomen i många fall, men att andra medel rekommenderas i texter ”som man vill göra *helt könsneutrala*” (min kursivering).³⁵ Här uttrycks med andra ord åsikten att *han*, sin egentliga könsbundenhet till trots, normalt skulle fungera som ett könsneutralt generiskt pronomen.

²⁵ SOU 1975:102, *Tystnadsplikt och yttrandefrihet. Betänkande av tystnadspliktskommittén* (Stockholm: Justitiedepartementet, 1975), s. 222.

²⁶ SOU 1975:102, s. 13.

²⁷ SOU 1975:102, s. 222 f.

²⁸ Hans Landqvist, Han, hon, han eller hon och hon eller han. Generiska pronomen i svenskt författningsspråk. I: Nordenstam, Kerstin & Norén, Kerstin (red.): *Språk, kön och kultur. Rapport från fjärde nordiska konferensen om språk och kön, Göteborg den 6-7 oktober 2000* (Göteborg: Göteborgs universitet, 2001), s. 160.

²⁹ Jobin, s. 21.

³⁰ PM 1994:4. *Några riktlinjer för författningsspråket* (Stockholm: Stadsrådsberedningen, 1994), s. 12, 16.

³¹ Ds 2009:38. *Myndigheternas skrivregler* (Stockholm: Statsrådsberedningen och Fritzes Offentliga Publikationer, 2009), s. 27.

³² SOU 1995:60. Sammanfattning av *Kvinnofrid* (Stockholm: Socialdepartementet, 1995), s. 7.

³³ SOU 2002:27. *Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket* (Stockholm: Kulturdepartementet, 2002), s. 321, 327.

³⁴ Ann-Catrine Edlund, Kan män vara sjuksköterskor och kvinnor brandmän? Om sambandet mellan yrkesbeteckningar och kön. I: SOU 2004:43, *Den könsuppdelade arbetsmarknaden* (Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet, 2004), s. 263-280.

³⁵ Ds 2009:38, s. 27.

4.2 Teori

Resonemangen om åtgärder mot språkligt manifesterade könsstereotyper, som till exempel generisk referens medelst maskulina pronomen, har ibland avfärdats som ren formalia. Det har uttryckts att sambandet mellan könshierarkier och språk är missförstått och att lingvistiska förändringar därmed i sak skulle vara betydelselösa.³⁶ Men även om man menar att det maskulina genusets dominans är naturligt uppkommet och alltså inte har sitt ursprung i sociala könsmaktsförhållanden finns det ändå en välgrundad anledning till att göra någonting åt ojämlika könsförhållanden i språket. Den uttrycks väl av Sapir-Whorf-hypotesen, som något förenklat brukar sammanfattas som att språket begränsar talarens värld. Hypotesen i sin ursprungsform är visserligen något kontroversiell, men att språket i alla fall har en viss normerande och begränsande dimension torde vara oomstritt.³⁷ Språket kan alltså både skapa, förstärka och cementera olika kulturella föreställningar,³⁸ och därtill försvåra för avvikande tankemönster. Osynliggör språket kvinnan och låter det mannen stå som prototyp för mänsklig representation är det troligt att det också, låt vara implicit, påverkar språkbrukarnas förväntningar på och uppfattning om könen. Språket kan också sägas ha en symbolisk dimension, som innebär att implicita föreställningar uttrycks tillsammans med det explicit betecknade. Sådana konnotationer har med kontext och erfarenhet att göra, och språket – framför allt rättsspråket – är impregnerat av manlig erfarenhet.³⁹ Det finns med andra ord inneboende i språket en manlig inklinering som kommer till uttryck på olika vis; pronominal generisk referens är ett exempel. För att åstadkomma ett mer allmänmänskligt erfarenhetsbegrepp måste språket användas på ett medvetet sätt.⁴⁰

4.2.1 Språklig asymmetri

För att komma in på teorin om språklig asymmetri måste några ord först sägas om användningen av det feminina pronomenet *hon*. Historiskt har generiskt *hon* förekommit endast ytterst sporadiskt, och då i stort sett uteslutande vid syftning på grupper som kunnat förväntas bestå av kvinnor.⁴¹ Så är det fortfarande, inom lagtext såväl som generell:⁴² i författningsspråket har *hon* varit extremt sällsynt till och med i pronomenkombinationer.⁴³ Det föreligger alltså i bruket en tydlig asymmetri, där *han* kan användas om bägge könen eller ospecificerat, medan *hon* enbart kan användas om ett kön.⁴⁴ (Visserligen finns det några enstaka språkliga referenter, om vilka *hon* emellanåt kan användas för generisk syftning, nämligen *människa*, *nästa*, *individ* och *person*,⁴⁵ men det bör noteras att dessa är mycket få till antalet och att de, med undantag för *person*, är sällan förekommande som generiska referenter. Därtill bör understrykas att det är långt ifrån någon regel att det feminina pronomenet *hon* används vid syftning på dessa.) Asymmetrin i bruket innebär att det maskulina *han* har blivit det normala och omarkerade, och det feminina *hon* det avvikande

³⁶ Pauwels (2003), s. 554.

³⁷ Heidrun Pelz, *Linguistik. Eine Einführung* (Hamburg: Campe Verlag, 1996), s. 34 ff.

³⁸ Cooper, s. 17 f.

³⁹ Eva-Maria Svensson, *Genus och rätt. En problematisering av föreställningen om rätten* (Uppsala: Iustus Förlag, 1997), s. 40.

⁴⁰ Svensson, s. 48 f., 302, 308.

⁴¹ *Språkriktighetsboken*, s. 75.

⁴² Landqvist, s. 150 f.

⁴³ Molde, s. 4.

⁴⁴ Se till exempel Edlund, s. 270, Roger Källström, *Kongruens i svenskan* (Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1993), s. 93, och Teleman, s. 5.

⁴⁵ Lindgren (2006), s. 180.

och markerade. Denna påstådda könsneutralitet hos *han* har dock blivit kraftigt ifrågasatt, bland annat av Ohlsson, som formulerar kritiken på följande sätt:

Även om *han* tidigare också omfattat även kvinnliga referenter utan att någon diskussion väckts så betyder det inte att *han* kan ha två betydelser, en maskulin och en könsneutral som språkbrukaren skiftar emellan, allt efter situationen. Snarare representerar den förment neutrala betydelsen av *han* ett system där mannen och det manliga är norm.⁴⁶

Förklaringen till asymmetrin finns alltså snarare att finna utanför språket än i det. I själva verket är det könet snarare än genus som är markerat/ommarkerat, så att språket bara ger uttryck för samhällets allmänna könshierarkiska ordning.⁴⁷ Att *hon* anses kraftigare markerat än *han* vilar sålunda på den allmänna föreställningen om kvinnan som avvikande från den manliga normen.⁴⁸ Detta är för övrigt en känd tankegång som återfinns bland annat hos Simone de Beauvoir: ”Hon [kvinnan] bestäms och särskiljs i förhållande till mannen, inte han i förhållande till henne; hon är det oväsentliga gentemot det väsentliga. Han är Subjektet, han är det Absoluta, hon är den Andre.”⁴⁹

Denna föreställning om det kvinnliga som markerat och avvikande kan sägas reproduceras även i dubbla pronomen, eftersom kombinationen med det manliga pronomenet först (*han* eller *hon*) är den omarkerade varianten. Wojahn anklagar också den svenska språkvården för att underblåsa könshierarkin genom att bara hänvisa till den ordningen och framställa den omvända som en sekundär variant, i den mån den överhuvudtaget nämns.⁵⁰ (Det bör dock framhållas att både *Jämställt språk* och *Språkriktighetsboken* tar upp och rekommenderar båda varianterna – den förra dessutom under rubriken ”Omskrivning med *hon* eller *han*, alternativt *han* eller *hon*” –, och att de därmed utgör viktiga undantag i sammanhanget.⁵¹) Den manliga könsordningen reproduceras också på ett annat sätt i dubbla pronomen, nämligen i det att det förstnämnda pronomenet (i stort sett alltid *han*) betraktas som primärt, medan det andra (*hon*) reduceras till något sekundärt. Detta resonemang går tillbaka på poststruktur-alisten Jacques Derrida, som har visat på att det inom binära motsatser råder en allmän hierarki, primär/överordnad respektive sekundär/underordnad, som tar sig uttryck i placeringen i dikotomin.⁵² Att samordnade pronomen med det maskulina pronomenet först, sitt könsinkluderande format till trots, ändå främst framkallar en manlig bild har belagts också i ett flertal undersökningar; se till exempel Wojahn i avsnitt 4.3 nedan. Derrida menar att ett sätt att komma tillrätta med den härigenom reproducerade könsordningen är att kasta om den inbördes ordningen i ordparen;⁵³ en åsikt som delas också av Wojahn.

Även Hultman ställer sig mycket skeptisk till den ofta hävdade traditionella könsneutraliteten hos *han*. Som motbevis anför han att man inte gärna syftar med maskulina pronomen på förväntade feminina referenter, som förskollärare eller sjuksköterskor, vilket man borde ha kunnat göra om *han* verkligen hade varit könsneutralt. Det faktum att kvinnor gärna får omfattas av *han*, men att bruket är reserverat för grupper där kvinnor inte är i majoritet, visar att generiskt *han* har en tydligt könsspecifik koppling och att bruket därmed ger uttryck för en könshierarkisk ordning.⁵⁴

⁴⁶ Ohlsson, s. 11.

⁴⁷ Se till exempel Ritva Himanen, *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor. Titlar och yrkesbeteckningar i nusvensk dagspress* (Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag, 1990), s. 15, och Teleman, s. 7.

⁴⁸ Hidekrans, s. 1.

⁴⁹ Simone de Beauvoir, *Det andra könet* (Stockholm: Norstedts Pocket, 2006), s. 26.

⁵⁰ Wojahn, s. 68.

⁵¹ Milles, s. 52 f., och *Språkriktighetsboken*, s. 77 f.

⁵² Karin Lundström, *Jämlikhet mellan kvinnor och män i EG-rätten. En feministisk analys* (Uppsala: Iustus Förlag, 1999), s. 22, 78.

⁵³ Lundström, s. 426.

⁵⁴ Tor G Hultman, *Barnet – han eller den? Om genuskongruens vid ordet barn i gymnasisters språkbruk. I: Widmark, Gun et al.: Svenska i harmoni. Fyra uppsatser om kongruens* (Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag, 1992), s. 107.

4.2.2 Genus och referenter

Den moderna svenskan kan sägas ha två genussystem som styr olika typer av kongruensböjning: ett grammatiskt (neutrum + utrum), och ett semantiskt (animatum [maskulinum + femininum] + inanimatum).⁵⁵ Personbetecknande referenter har alltså ett grammatiskt genus: antingen neutrum (biträde – det) eller, betydligt vanligare, utrum (städerska – den). Men referenterna kan också ha ett semantiskt genus: maskulinum (farbror – han) eller femininum (faster – hon). Förenklat kan man uttrycka det som att det grammatiska genuset ligger helt i referentens språkliga form, medan det semantiska genuset till största delen ligger i den betydelse som vi lägger in i ordet. (Semantiskt genus kan i vissa fall ha en koppling till de grammatiska feminina och maskulina genus som tidigare fanns i svenskan; så till exempel hos ordet *städerska*. Dess grammatiska genus är numera utrum, men i ordledelementet *-ska* finns fortfarande det gamla feminina grammatiska genuset kvar, vilket påverkar det semantiska genuset så att ordet gärna tolkas som feminint.) Till skillnad från i övrig kongruensböjning i språket är det en kombination av semantiska och pragmatiska faktorer som i första hand styr valet av generiskt pronomen, och först i andra hand och undantagsvis påverkas valet av formella faktorer, som grammatiskt genus.⁵⁶ Detta innebär att i de allra flesta fall styr inte referenten till sin språkliga utformning hur vi väljer att referera, utan snarare är det verkliga eller formella föreställningar om referentens kön som bestämmer den generiska syftningen.⁵⁷ Språkbrukarens attityd eller relation till referenten är därmed en viktig faktor när referentens semantiska genus ska fastställas.⁵⁸

Jobin har visat på att kön, med få undantag, specificeras om personbeteckningar enbart när det gäller kvinnor. Man talar till exempel om *kvinnliga läkare*, men inte motsvarande om *manliga läkare*,⁵⁹ även när könsfördelningen inom den betecknade gruppen, som i detta fall, är jämn, och när referenten egentligen ska fungera könsneutralt.⁶⁰ Mönstret att kvinnorna ensidigt måste specificeras ger med andra ord uttryck för den redan tidigare nämnda generella manliga bias, som egentligen ligger utanför själva språket och ger det manliga status som ommarkerat och normativt.⁶¹ Hultman menar också att bruket av generiska pronomen snarare speglar traditionella könsprototyper än aktuella förhållanden. Att de underliggande prototyperna i huvudsak är manliga skulle då vara anledningen till att generiskt *hon* oftast upplevs som märkligt.⁶² Även Edlund understryker att många yrkesbeteckningar är könsbundna genom kulturella föreställningar om kön och yrke.⁶³

4.3 Tidigare forskning

Det finns många studier som behandlar pronominell generisk referens; ibland som huvudämne och ibland som biämne. Nedan redovisas ett urval, presenterat efter tidsmässig tillkomst, med tonvikt på undersökningar gjorda inom det svenska språkområdet.

⁵⁵ Hultman, s. 76.

⁵⁶ Roger Källström, Hennes nyai bilarihennes. Om kongruens i svenska och andra språk. I: Widmark, Gun et al.: *Svenska i harmoni. Fyra uppsatser om kongruens* (Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag, 1992), s. 34, och Källström (1993), s. 27.

⁵⁷ Se till exempel Hidekrans, s. 5, och Jobin, s. 22.

⁵⁸ Grahn, s. 28.

⁵⁹ Jobin, s. 25.

⁶⁰ Se till exempel Lindgren (2007), s. 241, och *Språkriktighetsboken*, s. 81 ff.

⁶¹ Pauwels (2000), s. 270.

⁶² Hultman, s. 107 f.

⁶³ Edlund, s. 264.

Ritva Himanens studie *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor*⁶⁴ behandlar till största delen könsneutrala respektive könsbundna personbeteckningar, men även generiska pronomen berörs. Vid stickprov i tidningstext ser Himanen till exempel att användningen av generiskt *han* minskat något mellan 1965 och 1976, samtidigt som bruket av olika varianter av *han* eller *hon* ökat något under samma period. I en enkät där informanter, bestående av bland annat journalister och svensklärare, fått rapportera sitt språkbruk anger dessutom en majoritet av informanterna att de använder *han* eller *hon* för att referera generiskt i både tal och skrift, medan ganska få rapporterar användning av *han*. Av enkäten framgår också att generiskt *den* är vanligare i tal- än i skriftspråk. Ett helt annat rön, som dock även det är av intresse för min studie, gäller beteckningar innehållande ordledet *-man*. Himanen visar på att sådana inte uppfattas som syftande på båda könen i samma utsträckning, utan förstås som könsspecifika snarare än könsneutrala. Likaså finner Himanen beteckningen *polis* klart manligt konnoterad. Denna slutledning baseras på det faktum att man känner sig nödgad att specificera beteckningar i de fall de rör kvinnor, så till exempel *kvinnlig polis*, medan en motsvarande manlig specificering aldrig förekommer. (Jämför Jobin, som nått samma slutsats vad gäller yrkestitlar i allmänhet; se avsnitt 4.2.)

I Tor G Hultmans undersökning av gymnasistuppsatser⁶⁵ framkommer att de samordnade pronomina *han* eller *hon* gärna används för generisk referens. Denna vilja att markera att bägge könen avses tolkar Hultman som ett tecken på att *han* inte längre otvetydigt upplevs som syftande på bägge könen. *Han* är dock inte på långa vägar utkonkurrerat, utan används fortfarande frekvent, medan *hon* överhuvudtaget inte används generellt utan enbart könsspecifikt. Undersökningen indikerar slutligen att *den* kan vara på väg att etablera sig som könsneutralt, generiskt pronomen.

Gun Widmark ser i en enkätundersökning om kongruensbrott bland 21-29-åriga studenter på institutionerna för nordiska språk i Göteborg, Umeå och Uppsala⁶⁶ att informanterna gärna tolkar in kön i konstruktioner som egentligen är avsedda att fungera könsneutralt. Både användning av generiskt *hon* och i viss utsträckning generiskt *han* förstås nämligen könsspecifikt. Widmark förklarar resultaten med att införandet av *hon* som generiskt pronomen verkar ha lett till att generiska pronomen i könsspecifikt form i viss mån används och uppfattas som just könsspecifika. Även det ökade bruket av *han* eller *hon* menar Widmark har underminerat den könsneutrala känslan för *han*. Detta är dock tendenser: Widmark framhåller att det fortfarande finns många som ser *han* som det övergripande, generella pronomenet och *hon* som ett specifikt kvinnligt pronomen. Undersökningen visar för övrigt också att *hon* som könsneutralt pronomen möts av stor tveksamhet; *den* av försiktig acceptans.

Anne Pauwels har undersökt hur brittiska försäljare i 52 affärer av olika slag i tal refererar generiskt till den neutrala beteckningen *kund*.⁶⁷ Pauwels ställer i butikerna en neutralt formulerad fråga om vad en kund bör göra om det är något fel på en vara, och noterar sedan vilka pronomen expediterna använder sig av i sina svar. Resultatet är att *he* används i 1/3 av svaren och därmed är vanligast, men *they* kommer inte långt efter. *She* används i knappt 1/5 av svaren, men bara av expediter i affärer med typiskt kvinnliga kunder (smink- och damkonfektionsbutiker), och *he or she* i drygt 1/6. De manliga försäljarna är de som i störst utsträckning använder sig av maskulina pronomen och som är mest ovilliga att använda andra pronomen. Kvinnorna utmärker sig genom större pronominal variation och mycket få belägg av *he*. Resultatet bekräftar att kvinnor inte ser pronomenet *he* som inkluderande, liksom

⁶⁴ Himanen (1990).

⁶⁵ Hultman (1992).

⁶⁶ Gun Widmark, Kongruensförändring i språkvärderingsperspektiv. I: Widmark, Gun et al.: *Svenska i harmoni. Fyra uppsatser om kongruens* (Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag, 1992).

⁶⁷ Pauwels (2000).

trenden att *he* tappar mark som generiskt pronomen. (Det senare är därtill ett resultat som beläggs även av Coopers studie av amerikanska publikationer under åren 1971-79.⁶⁸)

Claes Ohlsson har undersökt pronomnell generisk referens i svensk morgon- och kvällspress mellan 1965 och 1997, med fokus på pronomina *han* respektive *hon* samt dessa båda i kombination.⁶⁹ Studien ger vid handen att *han* fortfarande används som allmänsyftande pronomen, men att användningen ändå tydligt har gått tillbaka över tid. Belägg för *hon* finns främst i det nyaste materialet, men pronomenet används mycket sällan även här. Ohlsson noterar vidare att de samordnade pronomina ökar under tidsperioden; kraftigast under 1990-talet. Vanligast är varianter med det maskulina pronomenet först. En iakttagelse är att dubbla pronomen används mer inom vissa kategorier och då helst om semantiskt tomma referenter. En tendens är också att yrkesbetecknande referenter åtföljs av samordnade pronomen i samma utsträckning som av *han*. Ohlsson drar slutsatsen att den ökade användningen av dubbla pronomen sannolikt beror på en ökad medvetenhet i samhället, vilken i sin tur är ett resultat av jämställdhetsdebatten och en strävan efter politisk korrekthet. Ohlsson befarar dock att rekommendationerna om ett icke-sexistiskt skrivsätt framöver riskerar att avfärdas som en formsak utan egentlig betydelse, då de kommit att förknippas just med den infekterade debatten om politisk korrekthet.

Anna Hidekrans har gjort en kvalitativ analys av bruket av generiska pronomen och olika varianter av omskrivning i 20 b-uppsatser, skrivna av svenska studenter.⁷⁰ Hidekrans ser att de könsspecifika pronomina *han* respektive *hon* används när det av kontexten framgår att referenten representerar en grupp som huvudsakligen omfattar det ena könet. *Han* används också mer frekvent än *hon*, medan dubbla pronomen är mycket sparsamt förekommande i uppsatserna. *Den* används inte alls. Bruket av *denne* och *denna* är svårtolkat då ändelserna *-e* och *-a* används inkonsekvent. I övrigt används pluralomskrivningar i rikt mått, liksom det indefinita pronomenet *man*.

Inga-Lill Grahn har företagit en enkätstudie bland facköversättare, som fått ta ställning till exempelmeningar med generiskt *den*.⁷¹ Det visar sig att inställningen till detta pronomen varierar stort, och att semantiska motiveringar är vanliga. Ett resultat är att *den* möts av större acceptans hos yngre informatörer (under 35 år) än hos äldre (över 35 år). Grahns tolkning är att svenskan befinner sig i en förändringsprocess, där *han* är på väg att tappa sin generiska funktion, samtidigt som *den* byggs ut med en animat dimension och vinner generisk mark.

Carola Mikaelsson har gjort en jämförande studie av samtliga riksdagspartiers jämställdhetsplaner och därtill andra partibundna texter i syfte att undersöka om partierna använder ett jämställt språk.⁷² Mikaelsson utgår i sin undersökning bland annat från aspekter som generiska pronomen, titlar och personbeteckningar. Studien visar att samtliga texter generellt är bra ur jämställdhetssynpunkt och att det inte finns några egentliga skillnader mellan texterna. Vad gäller generiska pronomen förekommer dessa mycket sparsamt; mönstret är att de undviks genom pluralkonstruktioner. För övrigt är en viss förekomst av det generiska pronomenet *hon* anmärkningsvärd.

Daniel Wojahn ser i en undersökning av generiska samordnade pronomen i presstexter mellan år 1965 och 2004⁷³ att dessa avtar igen efter en topp runt 1996, men att de ändå är betydligt fler än år 1965. Det är vanligast med pronomenet *han* på första plats i kombinationen. Varianter med det kvinnliga pronomenet först har blivit något vanligare sedan 1965, men utgör fortfarande en mycket liten del av de samordnade pronomina. I en närmare undersökning av presstexterna från år 2004 visar det sig att samordnade pronomen huvud-

⁶⁸ Cooper, s. 19 f.

⁶⁹ Ohlsson (2002).

⁷⁰ Hidekrans (2004).

⁷¹ Grahn (2006).

⁷² Carola Mikaelsson, *Jämställt språkbruk i jämställdhetsplaner? En språklig granskning och jämförelse av riksdagspartiernas jämställdhetsplaner* (Lunds universitet, 2007).

⁷³ Wojahn (2008).

sakligen återfinns i kontexter eller vid personsyftningar om vilka inga könsstereotypa förutfattade meningar finns, men de dyker också ofta upp i texter som behandlar stereotypt kvinnliga områden, exempelvis dagis, eller som frammanar könsstereotypa kvinnliga konceptualiseringar, exempelvis vid syftning på anställda som blivit sexuellt trakasserade på sin arbetsplats. Wojahn presenterar i samma arbete perceptionsstudier av fem varianter av generiska pronomen (*han, han eller hon, hon eller han, han/hon, den*). I dessa har 124 högutbildade personer i åldern 20-40 år fått läsa vardera en variant av en kort, könsneutral text om mobilanvändning, vardera innehållande en sorts pronomen, för att sedan fritt ange hur de föreställer sig användaren. Det visar sig att kön anges i en majoritet av svaren. Ett resultat är att manliga generiska pronomen bidrar till en klart stark konceptualisering av manspersoner, vilket innebär att dessa inte alls fungerar könsneutralt, utan snarare medverkar till att reproducera föreställningen om mannen som norm. Ett annat resultat är att dubbla pronomen ger fler konceptualiseringar av kvinnor än övriga pronomen, men även här dominerar ändå de manliga föreställningarna. Den enda pronomenvariant som genererar en större andel kvinnobilder än mansbilder (om än knappt), är dubbla pronomen med det kvinnliga pronomenet i första position. Här frammanas också hos flest försökspersoner bilden av både en man och en kvinna. Wojahn drar slutsatsen att pronominas inbördes placering är av stor vikt för hur vi uppfattar referenten. Dubbla pronomen med det feminina pronomenet nämnt först motverkar den allmänna manliga inklinationen mest, varför genusmedvetna texter borde utmärkas av just sådana samordnade pronomen. Det kan för övrigt nämnas att *den* i studien annars ger minst antal könskonceptualiseringar överlag, både kvinnliga och manliga. Bruket av *han* kritiserar slutligen av flera informanter som uteslutande kvinnor. (Jämför med Jobin, som hänvisar till en rad engelska och tyska undersökningar som ger samma resultat: bruk av maskulina pronomen genererar i stor utsträckning bilder av män, medan associationer till kvinnor, hos kvinnliga informanter, ökar markant vid samordnade pronomen.⁷⁴ Även Pauwels hänvisar till utbredd manlig konceptualisering vid bruk av det engelska maskulina pronomenet *he* som det generella resultatet av ett flertal undersökningar gjorda inom engelska språkgemenskaper under 1970- och 80-talen.⁷⁵)

Avslutningsvis ska jag frånga den tidsmässiga dispositionen för att presentera den studie som ligger närmast min egen. Det rör sig om den undersökning som Hans Landqvist har gjort rörande bruket av vissa generiska pronomen (*han, hon, han eller hon* samt *hon eller han*) i lagtext, närmare bestämt i Svensk författningssamling, från 1700-talet och fram till år 2000.⁷⁶ Landqvist konstaterar att bruket av det feminina pronomenet *hon* möjligen har ökat från år 1990, men att det fortfarande används mycket sparsamt: det förekommer, ensamt eller i samordning, i en klar minoritet av alla författningar, cirka 10 %. Dubbla pronomen med det feminina nämnt först, *hon eller han*, karakteriserar Landqvist samtidigt som närmast utopiska i författningstext. En slutsats som Landqvist drar är att språkpolitiska strävanden har gjort att samordnade pronomen har blivit vanligare, men att de fortfarande är ett långtifrån självklart val. Ett könsneutralt skrivsätt har med andra ord inte slagit igenom i lagspråket, och föreställningen om mannen som norm i samhället upprätthålls därmed fortsatt. Landqvist visar vidare på att när *hon* uppträder är det främst inom vissa specifika domäner. Exempelvis finns det belegg för *han eller hon* i försvarsdomänen, vilket Landqvist hänför till att kvinnor på senare tid har blivit vanligare inom militären. Landqvist spekulerar också i att dubbla pronomen helst används när referenten inte är specifikt förknippad med det ena könet, så till exempel vid syftning på *någon*. Är referenten däremot förknippad med ettdera könet används helst enskilda pronomen, som vid *sjuksköterska (hon)* och elev som missköter sig (*han*). Landqvist ser också att användningen av *han* och *han eller hon* är inkonsekvent bland annat i 1984 års polisförordning: chefen för åklagarmyndigheten omtalas som *han eller hon*, men

⁷⁴ Jobin, s. 22.

⁷⁵ Pauwels (2000), s. 270.

⁷⁶ Landqvist (2001).

polismän som *han*. Om en person som olagligt medför skjutvapen används dessutom något överraskande *han eller hon*, trots att vapensammanhang, som Landqvist anmärker, är ett typiskt manligt dominerat område.

Resultaten och slutsatserna av Landqvists studie, liksom av flera andra här presenterade studier, kommer jag att återkomma till i analysen och diskussionen av min egen undersökning (se avsnitt 8). Men det är först dags för en redogörelse för denna i sin helhet.

5 Material

I fokus för min undersökning står juridisk myndighetstext. Korpusen utgörs av Rikspolisstyrelsens författningssamling (RPSFS); en samling föreskrifter och allmänna råd som styr Polisens arbete och som gäller för alla polismyndigheter i landet. Förordningarna är verksamhetsinterna och ingår därmed inte i Svensk författningssamling.

Rikspolisstyrelsens författningssamling finns tillgänglig på Polisens webbplats i form av 172 pdf-dokument, vardera bestående av en förordning med skiftande innehåll. Några exempel på förordningsrubriker, som kan ge en viss uppfattning om variationen i materialet, är:

- Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om förvaring av personer i polisarrest
- Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om Polisens tillsyn över transporter av farligt gods
- Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om prövning av Polisens hundar
- Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om motorsport i terräng

Förordningarna är skrivna under ett tidsspänn om 35 år. De två äldsta är från 1974, 30 stycken tillkom mellan 1986 och 1999, och huvuddelen av författningarna, 140 stycken, skrevs mellan 2000 och 2009. Även förordningarnas storlek varierar inbördes, från ett par meningar till många A4-sidor. Totalt består materialet av 268 523 ord.

6 Metod

I detta avsnitt presenteras först de generiska pronomen som tjänar som utgångspunkt för undersökningen, och därefter presenteras den metodiska dispositionen av densamma.

6.1 Generiska pronomen

I svenskan finns det, som nämnts i avsnitt 3, flera generiska pronomen: *han, hon, han eller hon* (i olika varianter), *hen, den, det, man, denne* och *denna*. I denna undersökning har jag dock valt att bortse från två av pronomina. Det gäller först pronomenet *det*, som är omvitnat sällsynt i generisk funktion och som enbart undantagsvis används om de mycket få animata, neutrala referenter som finns i svenskan (till exempel *barn* och *ombud*).⁷⁷ Då *det* i generisk

⁷⁷ Grahn, s. 1.

funktion således sannolikt inte förekommer mer än undantagsvis i föreliggande textsamling, men däremot säkerligen i rikligt mått som bestämd artikel, demonstrativt pronomen och så vidare, har jag valt att bortse från det i undersökningen. En analys av *det* skulle helt enkelt bli alltför vidlyftig i förhållande till resultatet som skulle komma av den. Det andra generiska pronomen som jag valt att bortse från är *man*, vars semantiska funktion skiljer sig från de övrigas i så måtto att *man* i sin referens även inbegriper talaren eller en mängd som också kan anses gå utanför den specifika referenten.⁷⁸ jämför till exempel formuleringarna ”Om en polis finner situationen hotfull ska *man* tillkalla förstärkning” och ”Om en polis finner situationen hotfull ska *han eller hon* tillkalla förstärkning”. Därmed blir *man* inte riktigt jämförbart med övriga generiska pronomen.

De generiska pronomen som undersökningen utgår från är således de sju nedan listade. För att inte några pronomen i generisk funktion ska förbigås innefattar undersökningen även respektive pronomens objekts- och genitivformer; det vill säga *honom, hans, henne, hennes* och så vidare.

- han
- hon
- han eller hon, hon eller han, hon/han, han/hon
- hen
- den
- denne
- denna

Nedan följer en närmare presentation av de sju generiska pronomina med åtföljande rekommendationer. Utgångspunkt för rekommendationerna är tre normerande språkliga handledningar, vilkas råd det är sannolikt att svenska myndigheter kan ta intryck av. Det gäller dels de på Svenska språknämndens/Språkrådets initiativ utarbetade *Jämställt språk* och *Språkriktighetsboken* (som här får representera språkvården), dels den av Regeringskansliets språkexperter framtagna *Myndigheternas skrivregler*.

Han

Han är ett substantiviskt pronomen som tidigare användes konsekvent i svensk lagtext vid generisk syftning på båda könen eller i sammanhang då referentens kön var irrelevant. I *Myndigheternas skrivregler* står det också att *han* ”fortfarande [är] användbart när man avser både män och kvinnor eller där substantivet är en abstraktion, t.ex. *arbetsgivaren, lagstiftaren*”.⁷⁹ Språkvården brukar annars numera generellt rekommendera andra skrivsätt och tydligt ta avstånd från bruket av det könsspecifika *han*, som kan upplevas som exkluderande och könsdiskriminerande.⁸⁰

Hon

Hon är ett substantiviskt pronomen som precis som *han* kan användas för generisk referens. Det har dock traditionellt använts mycket sparsamt, och då huvudsakligen för att syfta på referenter som i allmänhet kan förväntas vara kvinnor, till exempel sjuksköterskor eller förskollärare. *Hon* uppfattas också som ett starkt feminint markerat generiskt pronomen. Användning av det könsspecifika *hon* i generisk funktion kan naturligtvis, liksom användning av *han*, upplevas som exkluderande och könsdiskriminerande, varför det inte heller

⁷⁸ Svenska Akademiens grammatik, band 2: Ord, s. 394.

⁷⁹ Ds 2009:28, s. 27.

⁸⁰ Milles, s. 49 ff., och *Språkriktighetsboken*, s. 76.

rekommenderas av språkvården.⁸¹ *Hon* omnämns överhuvudtaget inte som ett alternativ i *Myndigheternas skrivregler*.⁸²

Han eller hon

Dubbla pronomen i form av *han eller hon*, *hon eller han* och dylika könsinkluderande konstruktioner brukar gillas av språkvården som framhåller dem som bra alternativ ur ett könsperspektiv (även om det samtidigt påpekas att de på grund av sin längd lätt tynger texten).⁸³ Just samordningen *han eller hon* är också myndigheternas huvudrekommendation för texter som ska göras ”helt könsneutrala”.⁸⁴

Man kan dock ha vissa synpunkter på hur könsneutrala dessa konstruktioner egentligen är. Visserligen lyfts båda könen fram och synliggörs därigenom, men ett pronomen måste naturligtvis av förklarliga skäl alltid hamna före det andra. En antydning om samordningarnas i grunden bristande könsneutralitet ger det faktum att konstruktionerna uppfattas som markerade om det feminina pronomenet placeras först. Wojahn har också visat att kvinnor i mindre utsträckning känner sig omfattade av konstruktionen *han eller hon* än av *hon eller han* (se avsnitt 4.2 och 4.3). Jag väljer därför att enbart benämna de dubbla pronomena könsinkluderande och lämnar för tillfället könsneutralitetsfrågan därhän. Jag kommer dock att ha anledning att återkomma till kritiken mot konstruktionen i diskussionen.

Hen

Hen är ett, möjligen efter finsk förlaga, nyskapat substantiviskt pronomen som har lanserats som ett helt könsobundet alternativ till övriga generiska pronomen i tredje person singular. Även andra stavningar och varianter förekommer, till exempel *hän*, *hin* och *haon*, men *hen*, med objekts- och genitivformerna *henom* och *hens*, framhålls som det vanligaste alternativet⁸⁵ och det är därmed det som jag har undersökt i materialet.

Trots att ett enkelt, könsobundet generiskt pronomen ofta har efterfrågats är *hen* fortfarande ett kontroversiellt och sparsamt spritt pronomen som framför allt förespråkas av vissa språkvårdare och inom feminist- och hbt-kretsar⁸⁶ (där det för övrigt inte bara används i generisk funktion, utan också som ett vanligt personligt pronomen). I *Jämställt språk* framställs *hen* som ett mindre lämpligt generiskt pronomen, eftersom det i och med sin ovanlighet riskerar att ta fokus från yttrandens innehåll.⁸⁷ *Språkriktighetsboken* ger ingen riktig rekommendation, utan konstaterar bara att utsikterna för etablering av nya pronomen i svenskan är minimala,⁸⁸ och *hen* tas inte heller upp i *Myndigheternas skrivregler*.⁸⁹ Då *hen* är ett ur ett könsperspektiv mycket intressant generiskt alternativ har jag dock valt att ändå ta med det i analysen.

Den

Den är ett personligt pronomen som i viss utsträckning kan få animat betydelse och då kan användas för generisk referens.⁹⁰ *Den* är dock ett inte helt oproblematiskt och allmänt vedertaget generiskt alternativ, och det omnämns inte heller i *Myndigheternas skrivregler*.⁹¹ Det finns därmed skäl att misstänka att generiskt *den*, i likhet med generiskt *det*, inte

⁸¹ Milles, s. 54, och *Språkriktighetsboken*, s. 75 f.

⁸² Ds 2009:28, s. 27 ff.

⁸³ Milles, s. 52 f., och *Språkriktighetsboken*, s. 77.

⁸⁴ Ds 2009:28, s. 27.

⁸⁵ Wojahn, s. 29 f., 35 ff.

⁸⁶ Wojahn, s. 11, 31 ff.

⁸⁷ Milles, s. 54.

⁸⁸ *Språkriktighetsboken*, s. 78.

⁸⁹ Ds 2009:28, s. 27 ff.

⁹⁰ Svenska Akademiens språklära, s. 96.

⁹¹ Ds 2009:28, s. 27 ff.

förekommer mer än i mycket liten utsträckning i det aktuella textmaterialet. Å andra sidan borde pronomenets opersonliga karaktär kunna vara en fördel inom den juridiska genren och därmed generera en viss användning. Då *den* därtill är ett helt könsbundet alternativ som rekommenderas varmt av språkvården⁹² – ofta som huvudsakligt alternativ för pronominal generisk referens – har jag valt att låta det omfattas av undersökningen. Här bör för övrigt också nämnas att jag, med utgångspunkt i *Språkriktighetsboken*,⁹³ som genitivformer har valt att undersöka både förekomsten av det främst skriftspråkliga *dess* och det mindre formella *dens*.

Denne, denna

Denne är ett demonstrativt pronomen som är vanligt förekommande i författningstext, men som på grund av att det i första hand syftar på personer av manligt kön av språkvården framhålls som ett minst lika olyckligt val vid generisk syftning som *han* eller *hon*.⁹⁴ Även *denna* är olämpligt av motsvarande skäl; det refererar främst till personer av kvinnligt kön. *Myndigheternas skrivregler* har lämnat dessa båda pronomen helt obeaktade.⁹⁵

I undersökningen har jag, med utgångspunkt i grammatiken,⁹⁶ valt att behandla *denne* som ett maskulint och *denna* som ett feminint pronomen. Det är också så dessa pronomen oftast används. Samtidigt bör det dock betonas att det reella bruket inte nödvändigtvis alltid är konsekvent; jämför till exempel med Hidekrans (se avsnitt 4.3), som i sin studie noterat en motsägelsefull användning av de bägge pronomina. Eventuellt skulle det här kunna finnas en koppling till det omvitnat osäkra och därtill dialektalt skiftande bruket av bestämdhetsändelserna *-a* och *-e* vid adjektivböjning i svenskan, vilket har medfört att adjektiven och deras huvudord i nutida svenska långt ifrån alltid kongruerar till *sexus*.⁹⁷ Det är en ren spekulation, men ändå kanske inte alltför långsökt, att denna osäkerhet kan ha smittat av sig på pronomina *denne* och *denna*, så att deras respektive könsspecifika funktion försvagats. Jag kommer att återkomma till detta resonemang i diskussionen.

6.2 Metodisk disposition

Undersökningen utgörs av en innehållsanalys, på vilken jag har anlagt ett kvantitativt och ett kvalitativt perspektiv.

I den kvantitativa analysen har jag undersökt antalet förekomster av de olika pronomina i materialet genom att göra sökningar i korpus med de aktuella pronomina och deras respektive böjningsformer som sökord. Jag har sedan gått igenom alla träffar manuellt för att från det totala antalet räkna bort de pronomen som vid sökningen bokförts som enkla trots att de ingår i pronomenkombinationer (till exempel *han* i kombinationen *han eller hon*). I den manuella genomgången har jag också rensat bort alla förekomster av pronomen i icke-generisk funktion; sådana som i själva verket består av ett bestämt eller demonstrativt pronomen (*den* staten, *denna* kallelse) eller som visat sig utgöras av substantiv (*Hans* som egennamn). Därefter har jag ställt antalet förekomster av de olika generiska pronomina i förhållande till varandra. Jag har även gjort en diakron undersökning av materialet för att se om det går att skönja någon förändring i användningen av generiska pronomen över tid.

⁹² Milles, s. 53, och *Språkriktighetsboken*, s. 78 f.

⁹³ *Språkriktighetsboken*, s. 78.

⁹⁴ Milles, s. 54, och *Språkriktighetsboken*, s. 77.

⁹⁵ Ds 2009:28, s. 27 ff.

⁹⁶ Svenska Akademiens språklära, s. 107 f.

⁹⁷ Se till exempel Widmark, s. 20, och *Språkriktighetsboken*, s. 88, 94.

I den kvalitativa analysen har jag närmare undersökt referenterna i materialet för att se hur dessa kan vara av betydelse för valet av generiska pronomen. För att finna referenterna har jag utgått från varje enskild förekomst av pronomina och tagit ut respektive pronomens korrelat. Detta har bokförts som dess referent. Det kan för övrigt påpekas att detta har varit ett i stort sett okomplicerat förfarande, då materialet i egenskap av juridisk text är mycket tydligt formulerat. (Se även avsnitt 7.2.1, där jag anger hur jag har behandlat referenternas eventuella attribut.) Jag har sedan granskat varje enskild referent i dess textuella sammanhang. Därefter har jag tematiserat och behandlat referenterna efter innehåll, kontextuellt innehåll och språklig form i den mån jag har bedömt att det har varit relevant. Jag har särskilt tittat efter övergripande bruksmönster och -tendenser, men har även gått in på enskilda referenter i de fall dessa har visat upp intressanta pronomenfördelningar med många belägg.

7 Resultat

I detta avsnitt redovisas resultaten av undersökningen i ett kvantitativt och ett kvalitativt perspektiv.

7.1 Kvantitativa aspekter

Den kvantitativa delen av undersökningen är uppdelad i två delar. Först behandlas den totala förekomsten av generiska pronomen i materialet och därefter förändringar över tid.

Observera att jag hädanefter när jag nämner respektive pronomensort även avser dess objekts- och genitivformer och, i fråga om samordnade pronomen, även varianter med snedstreck (*han/hon*, *hon/han*). När pronomen omtalas är det dessutom alltid pronomen i generisk funktion som avses.

7.1.1 Förekomst av generiska pronomen

Resultatet av sökningen efter de generiska pronomina *han*, *hon*, *han eller hon*, *hon eller han*, *hen*, *den*, *denna* och *denna* i materialet presenteras i tabell 1 nedan. En utförligare tabell, som specificerar såväl objekts- och genitivformer som snedstrecksvanor av dubbla pronomen, återfinns i bilaga 1.

Tabell 1 Fördelning av pronomina i materialet

	Antal förekomster	Andel i procent
han	81	19,4 %
han eller hon	172	41,1 %
denne	164	39,2 %
denna	1	0,2 %
TOTALT	418	100 %

Till att börja med kan konstateras att flera generiska pronomensorter inte alls finns representerade i materialet; det rör sig här om de könsbundna pronomina *hen* och *den* liksom om det feminina *hon*. Det bör också nämnas att det inte heller finns några förekomster av

samordnade pronomenvarianter med det feminina pronomenet först (*hon eller han* respektive *hon/han*).

De generiska pronomen som förekommer i materialet är sålunda *han, han eller hon, denne* och *denna*; se exempel (1), (2), (3) och (4) nedan. Det maskulina *han* har 81 belägg i texterna, men rikligt representerade är framför allt det maskulina *denne* och de könsinkluderande dubbla pronomina *han eller hon* genom 164 respektive 172 förekomster. Enbart 2 av de samordnade pronomina 172 förekomster utgörs för övrigt av snedstrecksvarianter. För det feminina *denna* finns det bara ett enda belägg i hela materialet.

(1) En förhandlare bör utses med omsorg och efter frivilligt åtagande. **han** [sic!] bör vara en erfaren polisman och en god förhållningsledare samt språkkunnig. (RPSFS 1989, FAP 204-1. Min markering.)

(2) Även om en polis med stöd av bestämmelserna har beslutat att hindra fortsatt transport kan **han eller hon** medge att det stoppade fordonet får föras till närmaste lämpliga uppställningsplats. (RPSFP 2000:11, FAP 338-1. Min markering.)

(3) Om den misstänkte är körkortsinnehavare, ska polisen informera **denne** om att brottet kan komma att påverka körkortsinnehavet. (RPSFS 2008:1, FAP 261-1, 12 §. Min markering.)

(4) Öppnade flaskor/burkar av alkohol kan återlämnas till upphittaren. Är **denna** underårig inträder målsman i dennes ställe. (RPSFS 1978, FAP 650-2. Min markering.)

Även styrkeförhållandet mellan de i materialet förekommande generiska pronomensorterna framgår, uttryckt i procent, av tabell 1 ovan. Det könsinkluderande dubbla pronomenet *han eller hon* står för 41,1 % av den generiska referensen i materialet och är därmed den där vanligast förekommande varianten. Skillnaden mot det maskulina pronomenet *denne*, som står för 39,2 %, är dock snarast obetydlig. Det maskulina pronomenet *han* står för en knapp femtedel, 19,4 %, av all pronominell generisk referens, medan det feminina *denna* med sin enda förekomst, motsvarande enbart 0,2 %, uppträder i så ringa utsträckning att förekomsten kan betraktas som försumbar. Jag kommer därför hädanefter att bortse från det feminina pronomenet i analysen.

För att vidare få en bild av styrkeförhållandet mellan generiskt syftande maskulina och könsinkluderande pronomen i materialet kan man slå ihop posterna *han* och *denne* och jämföra resultatet med det för *han eller hon*. Det blir då tydligt att de maskulina pronomina står för majoriteten av den generiska referensen, knappt 59 %, medan de könsinkluderande dubbla pronomina står för dryga 41 %.

Sammanfattning

Det kan konstateras att flera pronomensorter i generisk funktion inte finns representerade i materialet överhuvudtaget. De könsobundna *hen* och *den* hör till dessa. Med undantag för ett belägg för *denna* finns det inte heller några förekomster av enkla, kvinnliga generiska pronomen, eller av dubbla generiska pronomen där det feminina pronomenet står först. Feminint markerade pronomen uppträder med andra ord i klart försumbar utsträckning i materialet. *Han eller hon* och *denne* är de i särklass vanligaste generiska pronomina i materialet och har var för sig dubbelt så många förekomster som det tredje i texterna förekommande pronomenet, *han*. Maskulina pronomen står för närapå 3/5 av den generiska referensen; könsinkluderande för lite drygt 2/5.

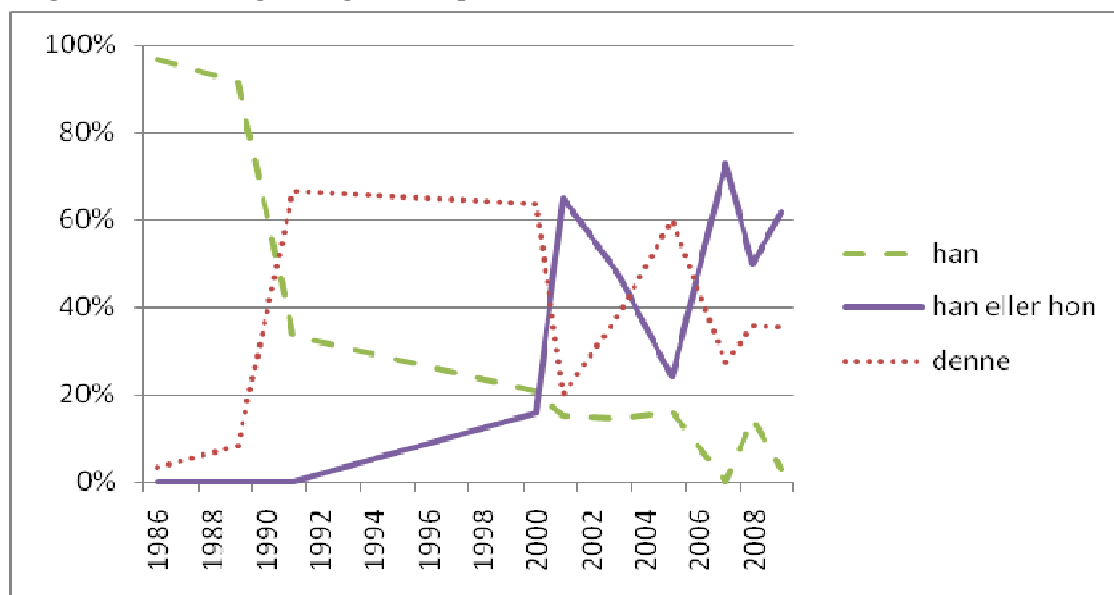
7.1.2 Förändringar över tid

Då författningssamlingen kommit till under en tidsperiod som spänner över flera decennier kan det vara intressant att undersöka om användningen av generiska pronomen i materialet förändrats över tid. Resultatet av denna diakrona undersökning redovisas i diagram 1 nedan.

Av materialets 172 förordningar är det enbart 85 som innehåller exempel på pronominell generisk referens. Dessa representerar åren 1986-1989, 1991-1992, 1994 samt 1999-2009. Det finns med andra ord flera tidsmässiga luckor i materialet. Varje årtal sammanfattar den totala förekomsten av respektive generiskt pronomen i alla de förordningar som trätt i kraft under året.

Då förordningarna, som tidigare konstaterats, varierar både vad gäller textmängd och förekomst av generisk referens utgår jag i undersökningen från det procentuella förhållandet mellan de använda generiska pronomena för respektive år. På så sätt blir åren jämförbara med varandra. Det går dock inte att komma ifrån att materialet vissa år innehåller mycket få exempel på pronominell generisk referens, varför ett enda belägg av ett pronomen kan ge stort utslag procentuellt sett. För att i möjligaste mån undvika en tendentiös färgning av resultatet har jag därför valt att utgå endast från de år där det finns tio eller fler förekomster av generiska pronomen. De år som redovisas i diagrammet är därmed år 1986, 1989, 1991, 2000, 2001, 2003, 2005, 2007, 2008 och 2009. Antalet förekomster av generiska pronomen är för respektive år 30, 12, 12, 63, 20, 21, 25, 11, 14 och 169 stycken.

Diagram 1 Fördelning av de generiska pronomena över tid

Undersökningen visar på några ganska framträdande tendenser. För det första har användningen av *han* minskat tydligt över tid. I förordningarna från 1980-talet stod *han* för i stort sett all pronominell generisk referens, medan *han* i 2000-talets förordningar utgör endast knappa 20 % eller mindre. För det andra har användningen av *han eller hon* ökat kraftigt efter att i de äldre texterna inte ha förekommit alls. Bruket på 2000-talet varierar visserligen stort (mellan ungefär 20 och 80 %), men tendensen verkar vara en svag fortsatt ökning. För det tredje har användningen av *denne* ökat klart sedan 1980-talets förordningar, då *denne* knappt förekom alls, men har på 2000-talet fluktuerat kraftigt (mellan ungefär 20 och 70 %) och från 1990-talet är tendensen snarast en minskning.

Det bör dock nogsamt understrykas att de här redovisade resultaten inte kan ses som något annat än intressanta tendenser, som enbart försiktigtvis kan tolkas som tydande på vissa förändringar i bruket av generisk referens. Man bör komma ihåg att antalet förekomster som

ligger till grund för den diakrona undersökningen fortfarande är relativt litet, och skillnader i användning av generiska pronomen kan naturligtvis bero också på andra parametrar än strikt tidsbundna. Till exempel kan valet av generiska pronomen till viss del vara avhängigt av vilka referenter som förekommer i förordningarna, vilket jag kommer att gå närmare in på i avsnitt 7.2.1. Icke desto mindre utgör de tidsmässiga tendenserna en av flera möjliga förklaringsmodeller för bruket. Det är också intressant att samma generella tendenser kommer till uttryck även då man i beräkningen tar med förordningarna för de åtta år som har färre än tio förekomster av generiska pronomen; se diagrammet i bilaga 2 för jämförelse.

Sammanfattning

En procentuell jämförelse av bruket av olika generiska pronomen i materialet tyder på att användningen av pronomina har förändrats över tid. Sammantaget kan sägas att bruket av det maskulina pronomenet *han* har avtagit kraftigt sedan 1986, till en början främst till förmån för det likaledes maskulina *denne*, men sedan också för det könsinkluderande *han eller hon*. Medan användningsfrekvensen för *han* har hållit sig på en ganska stabil nivå i 2000-talets förordningar, möjligtvis med en liten tendens till fortsatt minskning, har frekvensen för *han eller hon* och *denne* fluktuerat, så att dessa bägge pronomen har dominerat växelvis. Tendensen är att *han eller hon* ökar fortsatt, om än svagt, medan *denne* minskar något. Resultaten är dock osäkra och bör tolkas med försiktighet.

7.2 Kvalitativa aspekter

Den kvalitativa delen av analysen är uppdelad i två delar. Först undersöks referenterna närmare, och därefter kombinationer av pronominell generisk referens i materialet.

7.2.1 Referenter

I detta avsnitt undersöks materialets referenter närmare i syfte att se om det finns några mönster eller tendenser för hur dessa i sig kan vara av betydelse för valet av generiska pronomen. Som redan tidigare har antytts finns det naturligtvis många parametrar som här kan spela in, och nedan presenteras sålunda enbart några möjliga, med utgångspunkt i själva referenterna. Det bör också noteras att olika mönster ofta överlappar varandra, vilket kommer att bli tydligt framför allt i avsnitt 7.2.1.2.

Redovisningen av referenterna sker på flera sätt. Först presenteras de uppdelade i kategorierna *yrkesbetecknande referenter* (7.2.1.1) respektive *icke yrkesbetecknande referenter* (7.2.1.2). Därefter behandlas de enligt indelningen *verksamhetsinterna och verksamhetsexterna referenter* i ett samlat avsnitt (7.2.1.3). Slutligen görs en jämförande sammanställning av resultaten under rubriken *Alla referenter* (7.2.1.4).

En delvis tematiserad lista över de 108 olika referenter som figurerar i materialet återfinns i bilaga 3. Här anges också vilka generiska pronomen som används om respektive referent, hur många förekomsterna är samt i hur många förordningar som referensen förekommer. Referenterna har ibland modifierats med avseende på böjningsform för att listan ska vara så homogen som möjligt. Ibland har även attribut tagits bort, men i de fall där jag bedömt dem vara viktiga för referenten har de fått stå kvar; dock ibland något förkortade eller modifierade, även här för formens skull.

7.2.1.1 Yrkesbetecknande referenter

Av materialets 108 referenter utgörs nära hälften, 53 stycken, av någon form av arbetsrelaterade beteckningar. Det stora flertalet av dessa består av yrkestitlar som vanligtvis ses som könsneutrala men som traditionellt har förknippats med män och/eller innehåller maskulina ordledselement, som *polischef*, *åklagare*, *tjänsteleverantör*, *polisman* med flera.⁹⁸ En mindre del utgörs av till den språkliga formen odiskutabelt könsobundna referenter. Det rör sig här om substantiverade adjektiv utan sexusböjning och neutrala pronomen med efterställda attributsatser som har tydlig yrkesmässig anknytning, till exempel *sambandsansvarig* och *den som ansvarar för beslagsliggaren*. I denna yrkesbetecknande referentgrupp är de generiska pronomina fördelade som framgår av tabell 2 nedan.

Tabell 2 Fördelning av förekomster av pronomen och referenter inom den yrkesbetecknande referentgruppen

	Pronomen		Referenter	
han	21	11,5 %	9	13,4 %
han eller hon	82	45,1 %	20	29,9 %
denne	79	43,4 %	38	56,7 %
TOTALT	182	100 %	67	100 %

Som framgår av tabellen är fördelningen alltså 21 förekomster på 9 referenter för *han*, 82 förekomster på 20 referenter för *han eller hon* och 79 förekomster på 38 referenter för *denne*. Av detta kan man dra slutsatsen att det maskulina *han* är det klart ovanligaste och det maskulina *denne* det vanligaste generiska pronomenet för yrkesreferens i materialet. Det könsinkluderande *han eller hon* används visserligen något mer än *denne* i antal förekomster räknat (82 mot 79 stycken), men skillnaden är marginell, och de dubbla pronomina används till yttermera visso om mycket färre referenter (20 mot 38 stycken).

Polis, väktare med flera

Anledningen till den stora mängden förekomster av *han eller hon* beror framför allt på att de dubbla pronomina används i rikt mått om två specifika referenter: *polis* och *väktare* (19 respektive 30 förekomster). Bruket av dubbla pronomen för *polis* finns det också belägg för i flest texter (9 stycken) vilket tyder på utbredd användning. Även *ordningsvakt* och *föreståndare* har flera förekomster av dubbla pronomen (6 stycken vardera). För dessa fyra referenter används *han* inte alls, och *denne* enbart i mycket liten utsträckning. Detsamma gäller för referenterna *polisaspirant* och *aspirant*. Anledningen till det tydligt könsinkluderande bruket vid syftning på poliser, väktare, ordningsvakter och (polis)aspiranter skulle kunna vara den numera ganska stora andelen kvinnor inom polis- och väktaryrket (39 % inom Polisen enligt färsk statistik)⁹⁹, och därmed en medvetenhet inom myndigheten om vikten av att läsare av bägge könen ska känna sig omfattade av referensen. Eftersom det könsinkluderande bruket framgår så tydligt just vid dessa huvudreferenter för kårerna, men inte alls lika entydigt vid andra beteckningar, är en inte särskilt långsökt spekulation att användningen av dubbla pronomen vid just dessa specifika referenter är en rekommendation från myndigheten. (För en mer utvecklad diskussion med alternativa förklaringar, se vidare avsnitt 8.)

⁹⁸ *Språkriktighetsboken*, s. 81-87.

⁹⁹ Stefan Lisinski, Ask vill ha färre polischefer. *Dagens Nyheter* (2009-11-26).

Yrkesbeteckningar med *-man*

Sist i listan över yrkesbetecknande referenter i bilaga 3 återfinns fem beteckningar som innehåller det tydligt könsspecifika elementet *-man*. En intressant iakttagelse här är att dessa referenter ändå inte ger upphov till ensidig maskulin generisk syftning, fastän den könsspecifika referensen dominerar. Fördelningen är fyra fall av *han* (för *beredskapspolisman* och *jakttillsynsman*), sju fall av *denne* (för *beredskapspolisman*, *jakttillsynsman*, *polisman* och *tjänsteman*) samt två fall av *han eller hon* (för *stämningsman* och *tjänsteman*). Ett par exempel återges i (5) och (6) nedan.

(5) Enligt förordningen (1987:971) om totalförsvarspersonalens folkrättsliga ställning är **beredskapspolismannen** kombattant när **han** deltar i rikets försvar och bör därför ha genomgått grundläggande allmänmilitär utbildning. (RPSFS 1991:10, FAP 134-1. Mina markeringar.)

(6) Om en stämningsman på grund av ärendets brådskande natur undantagsvis får ett delgivningsuppdrag direkt av uppdragsgivaren, bör **stämningsmannen** per telefon till polismyndigheten anmäla att **han eller hon** fått ärendet och begära ett diarienummer till detta. (RPSFS 2001-9, FAP 611-1. Mina markeringar.)

Utöver det specifikt maskulina ordledet *-man* finns det också andra parametrar som här talar för maskulin generisk referens. Jakt är en fortfarande manligt dominerad sysselsättning, varför syftning med *han* och *denne* inte blir långsökt för referenten *jakttillsynsman*. Detsamma gäller för *beredskapspolisman*, som enligt kontexten är en titel som hör ihop med militärt försvar och därför helst innehas av någon som genomgått en allmänmilitär utbildning, vilket också fortfarande är vanligast för män. Den maskulina syftningen på *beredskapspolisman*, och därtill *polisman*, skulle samtidigt kunna förklaras med att dessa beteckningar i och med det egentligen redundanta slutledet *-man* sannolikt betraktas som en tydlig manlig variant av den annars könsobundna beteckningen *polis*. Slutligen skulle en möjlig förklaring till den könsinkluderande referensen för beteckningen *stämningsman* kunna vara att denna har många kvinnliga företrädare och därför i störst utsträckning är förknippad med kvinnor, vilket i sin tur skulle innebära att den maskulina denotationen hos ledet *-man* där förblekat mer än hos övriga. *Tjänsteman*, slutligen, används här som en synonym till väktare, vilket enligt tidigare resonemang ofta föranleder könsinkluderande syftning. Det bör dock påpekas att förekomsten av pronominal generisk referens för dessa fem beteckningar är så liten att förklaringar som dessa inte kan ses som annat än tankeväckande spekulationer.

Chef

I slutet av listan över yrkesbetecknande referenter i bilaga 3 återfinns också fem sammansättningar med ordet *chef*. Bland dessa dominerar manlig generisk referens med fem belägg för *denne* (*gränsövervakningschef* och *länspolischef*) och tre belägg för *han* (*myndighetschef* och *polischef*). Två belägg finns för könsinkluderande referens medelst *han eller hon* (*räddningschef* och *polischef*). Som jämförelse kan nämnas att enligt aktuell statistik är 21,8 % av cheferna inom polisen kvinnor.¹⁰⁰

Förare, figurant

En annan iakttagelse som förtjänar att nämnas är att *förare* i betydelsen hundförare genererar hela 9 *han* och 11 *denne* fördelat på fem förordningar. *Förare* är därmed den yrkesbeteckning om vilken manlig generisk referens används i avgjort störst mått, tätt följd av *figurant*, använd uteslutande i hundträningssammanhang, med 15 *denne* på två förordningar. En möjlig förklaring till detta skulle kunna vara att hundförare och figurant är typiskt manligt dominerade yrkesroller. Detta bekräftas också av Polisens statistik, som visar att 85 % respektive 91 % av Sveriges polisiära hundförare respektive hundinstruktörer är just män.¹⁰¹

¹⁰⁰ Stefan Lisinski (2009).

¹⁰¹ Per Karlsson (muntligt telefonsamtal, 2009).

Korsvis referens

Slutligen kan noteras att de beteckningar som det refereras till med det dubbla pronomenet *han eller hon* refereras det aldrig till med det enkla maskulina *han*, och omvänt (med ett enda undantag, för referenten *polischef*). Detta skulle försiktigt kunna tolkas som att texterna ger uttryck för något slags konsensus om (icke-)könsbundenheten hos dessa beteckningar. *Denne* är dock ett pronomen som ofta används omväxlande med de bägge andra sorterna, vilket antyder att pronomenet i materialet har en försvagad maskulin funktion.

Sammanfattning

Vad gäller yrkesbeteckningar är den manliga referensen med *han* mycket begränsad i materialet. För syftningar på arbetsrelaterade beteckningar av skiftande slag används företrädesvis *denne*. Det könsinkluderande *han eller hon* förekommer visserligen i lika många fall som *denne*, men om mycket färre referenter: huvudsakligen i syftning på *polis* och *väktare*. Att det refereras könsinkluderande till just dessa referenter, samt till några andra, likartade huvudreferenter för kårerna, skulle kunna antas bero på uttryckliga rekommendationer från myndighetens sida. Två referenter, *förare* och *figurant*, verkar däremot starkt förknippas med det manliga könet. Även beteckningar som innehåller slutledet *-man* eller ordet *chef* syftas det i huvudsak på medelst maskulina pronomen, fastän undantag finns. Det bör vidare noteras att det finns indikationer på att det egentligen maskulina *denne* i materialet fungerar som ett endast svagt könsbundet pronomen.

7.2.1.2 Icke yrkesbetecknande referenter

Av materialets 108 referenter utgörs alltså 53 stycken av yrkesbetecknande referenter. Återstående 55 referenter låter sig svårligen tematiseras och behandlas därför här som en blandad grupp. Visserligen finns det här en större samling referenter som bildar en egen enhet ("lagöverträdande och omhändertagna personer"; se vidare nedan), men då flera av dess referenter befinner sig i någon sorts gränsområde är det ändå svårt att företa en ordentlig avgränsning, och jag har därför valt att behandla samlingen som en underavdelning inom den icke yrkesbetecknande referentgruppen. I denna överordnade grupp är de generiska pronomina fördelade som framgår av tabell 3 nedan.

Tabell 3 Fördelning av förekomster av pronomen och referenter inom den icke yrkesbetecknande referentgruppen

	Pronomen		Referenter	
han	60	25,5 %	14	18,9 %
han eller hon	90	38,3 %	31	41,9 %
denne	85	36,2 %	29	39,2 %
TOTALT	235	100 %	74	100 %

Fördelningen inom gruppen är sålunda 60 förekomster på 14 referenter för *han*, 90 förekomster på 31 referenter för *han eller hon* och 85 förekomster på 29 referenter för *denne*. Här dominerar med andra ord det dubbla pronomenet *han eller hon* med en andel på runt 40 % både vad gäller pronomina förekomster och referenter, tätt följt av pronomenet *denne*. Drygt hälften av förekomsterna av *denne* består av syftningar på referenten *person*, samtidigt som nära hälften av förekomsterna av *han* utgörs av syftningar på referenten *utlänning*. Med sina många förekomster är detta intressanta referenter som vi nu ska gå in på närmare.

Utlänning

Han är med sina 26 syftningar på *utlänning* det i materialet avgjort vanligaste pronomenet för denna referent. Även pronomina *han* eller *hon* och *denne* förekommer, men detta i liten utsträckning (3 respektive 4 gånger). Då referensen är nästan uteslutande maskulin trots att referenten till sin språkliga form är könsbunden finns det anledning att tro att schablonbilden av en utlänning är den av en man. Detta antagande styrks vidare av användningen av generiskt *han* för de likaledes språkligt könsbundna referenterna *den resande*, *medborgare* och *person* i de fyra fall då de i materialet tydligt avser någon av utländsk härkomst; se exempel (7) och (8) nedan.

(7) Om framställningen avser en **medborgare** i det anmodade landet, skall det framgå att **han** har hemvist i Sverige. (RPSFS 2000:46, FAP 061-1. Mina markeringar.)

(8) En **person** får inte kontrolleras enbart därför att **han** på grund av hudfärg, språk, namn, beteende eller eljest kan antas vara utlänning. (RPSFS 1986:3, FAP 273-1. Mina markeringar.)

Person

Denne utgör med sina 46 syftningar på *person* det i materialet klart vanligaste pronomenet för denna referent (74 %). Huvuddelen av beläggen, 38 stycken, återfinns i vad som närmast kan betraktas som mer eller mindre fasta vändningar av typen ”bevakning av enskild person för dennes skydd”. Med andra ord verkar *denne* i detta specifika fall närmast vara en del av en sorts standardformulering på myndigheten.

Bortser man från denna som det verkar schabloniserade användning återstår 8 belägg av syftningar med det maskulina pronomenet *denne* på referenten *person*. Härutöver syftas det också både med det maskulina *han* (4 gånger), vilket jag kommer att återkomma till i samband med ett resonemang om lagöverträdande referenter, och med det könsinkluderande *han* eller *hon* (12 gånger). *Person* är liksom *utlänning* en språkligt könsbunden referent, men dess betydligt mindre andel av maskulina syftningar med *han* tillsammans med dess större andel av könsinkluderande syftningar antyder dock att *person* är en mer allmänt syftande referent, som alltså är mindre benägen att förknippas med en könsbunden schablonbild eller prototyp. Att generiskt *denne* används i stor utsträckning om referenten skulle därmed eventuellt kunna tyda på en relativt svag könsbundenhet hos pronomenet.

Gärningsman

I den icke yrkesbetecknande referentgruppen återfinns endast en referent som innehåller det tydligt köns specifika elementet *-man*: *gärningsman*. Om denna referent används huvudsakligen maskulin generisk referens genom *han* (9 belägg), men också syftning medelst *denne* och *han* eller *hon* (vardera 1 belägg). Den pronomina fördelningen tyder på att det maskulina ordledet *-man*, möjligen i samverkan med en schablonbild av den manliga brottslingen, starkt påverkar bruket till fördel för det generiska *han*. Just på grund av detta är det dock intressant att även könsinkluderande referens förekommer; låt vara i enbart ett fall.

Deltagare, sökande

I övrigt är *deltagare* och *sökande* två intressanta referenter som förtjänar att omnämnas. Båda dessa domineras av könsinkluderande referens genom *han* eller *hon* (14 respektive 13 förekomster), fastän även maskulin referens med *han* förekommer (1 respektive 3 förekomster), och för *sökande* också syftning med *denne* (2 förekomster).

Anledningen till den i stort könsinkluderande generiska referensen till referenten *deltagare* skulle kunna vara att det här rör sig om utbildning av väktare och ordningsvakter. Som vi har sett i avsnitt 7.2.1.1 åtföljs dessa gärna av syftning med *han* eller *hon*. Det kan för övrigt nämnas att också referenterna *de personer som saknar föreskriven utbildning* och *den som avses med ansökan* avser blivande väktare och ordningsvakter, och även dessa syftas det till

med samordnade pronomen. Precis som beskrevs i föregående avsnitt är en trolig förklaring till valet av pronomen här en medveten och myndighetsrekommenderad strävan efter språklig könsneutralitet. (Det finns dock även andra möjliga orsaker. I avsnitt 8 presenteras och diskuteras dessa närmare.)

Vad gäller *sökande* är referensfördelningsmönstret inte lika uppenbart, men det finns vissa tendenser. De könsinkluderande referenserna används i 12 fall av 13 i helt neutrala, eller någon gång i ett snarast positivt, sammanhang. Exempel (9) nedan är representativt.

(9) **Sökanden** ska visa att **han eller hon** besitter erforderliga kunskaper, exempelvis genom att styrka omfattande och väldokumenterad erfarenhet av tidigare verksamhet inom vapenhandeln, inom skytterörelsen eller försvarsmakten. (RPSFS 2009:13, FAP 551-3. Mina markeringar.)

De könsbundna, maskulina referenserna däremot används i två fall i klart negativa sammanhang – se exempel (10) och (11) nedan – och tre gånger i neutrala sammanhang. I ett av dessa neutrala fall – se exempel (12) – framgår dock av sammanhanget att det är en utlänning som avses, vilket, som tidigare visats, ofta leder till maskulin referens.

(10) När det finns tecken som tyder på alkoholproblem hos en **sökande** bör, efter samtycke från **denne**, yttrande inhämtas från socialnämnden. (RPSFS 2009:13, FAP 551-3. Mina markeringar.)

(11) En **sökande** som har gjort sig skyldig till ett så allvarligt brott mot jaktlagstiftningen att **han** dömts till fängelse, skyddstillsyn, villkorlig dom eller överlämnande till särskild vård bör i regel inte beviljas tillstånd förrän omkring fem år från den dag då gärningen begicks. (RPSFS 2009:13, FAP 551-3. Mina markeringar.)

(12) Ett tillstånd till införsel av vapen är avsett endast för tillfälligt bruk av vapen eller ammunition i Sverige under en begränsad tidsperiod och ersätter inte ett innehavstillstånd. [...] **Sökanden** bör erinras om sin skyldighet att söka innehavstillstånd om **han** stannar längre tid och vill behålla vapnet i Sverige. (RPSFS 2009:13, FAP 551-3. Mina markeringar.)

Lagöverträdande eller omhändertagna personer

Det är överhuvudtaget intressant att titta närmare på hur man i materialet syftar generiskt på (misstänkt) lagöverträdande eller omhändertagna personer, som i exempel (11) ovan. I tabell 4 nedan återfinns en översiktlig sammanställning.

Observera att det brottsliga kan framgå såväl av referenten själv som av den språkliga kontext som referenten uppträder i. Siffrorna i tabell 4 skiljer sig därmed i vissa fall från dem i tabellen i bilaga 3, eftersom några referenter också uppträder i kontexter där de inte förknippas med brottsmisstankar. Detta gäller referenterna *medborgare*, *person*, *sökande* samt *utlänning*.

Tabell 4 Fördelning av pronomina förekomster för referenter förknippade med lagöverträdelser/ omhändertaganden

	<i>han</i>	<i>han eller hon</i>	<i>denne</i>
adressat			1
angripare			1
den frihetsberövade		1	
den misstänkte	4	6	4
den mot vilken ingripandet riktats			1
den omhändertagne			1
den som använder vapen för något annat ändamål än det avsedda	1		
den som hade tillsynsplikt över hunden		2	
den sökte	1		
den undflyende		1	
den undflyende föraren			1

Tabell 4 (forts.) Fördelning av pronomina förekomster för referenter förknippade med lagöverträdelse/omhändertaganden

	<i>han</i>	<i>han eller hon</i>	<i>denne</i>
den unge		3	1
gärningsman	9	4	1
medborgare	1		
person	4	1	3
sökande	1		
utlänning	3	2	2
TOTALT	24	20	16

Som framgår av tabellen finns det till att börja med många exempel på könsinkluderande referens med dubbla pronomen. *Han eller hon* används en gång om *den frihetsberövade*, och sex gånger om *den misstänkte*. Referenten *den som hade tillsynsplikt över hunden* förknippas två gånger med misstänkt lagöverträdelse och det syftas då på referenten medelst *han eller hon*. Om *den undflyende* används *han eller hon* en gång. Referenten *den unge*, som vid fyra tillfällen används om en kriminell, har tre förekomster av *han eller hon*; se exempel (13).

(13) Eftersom den unges vilja att gottgöra målsäganden kan ha betydelse för en eventuell åtalsunderlåtelse (se 17 § tredje stycket lagen _1964:167_ med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare), bör polisen upplysa **den unge** om att det initiativ som **han eller hon** tar för att ställa till rätta kan räknas **honom eller henne** tillgodo. (RPSFS 2001:11, FAP 101-1. Mina markeringar.)

Om *gärningsman* används vidare *han eller hon* fyra gånger. *Person* syftas det på med dubbla pronomen i ett fall av åtta där referenten förknippas med brottsmisstankar, och på *utlänning* i två av sju fall; se exempel (14) respektive (15).

(14) När en viss **person** misstänks för att ha begått brottet skall **han eller hon** på lämpligt sätt underrättas om vad beslutet om rapporteftergift innebär. (RPSFS 2000:36, FAP 101-2. Mina markeringar.)

(15) Om en frihetsberövad **utlänning** motsätter sig att uppgifter om **honom eller henne** lämnas ut till konsulatet, bör detta dokumenteras. (RPSFS 2000:60, FAP 000-2. Mina markeringar.)

Det är med andra ord inte alls ovanligt med könsinkluderande syftning på referenter som förknippas med lagöverträdelse: *han eller hon* förekommer som just redovisats i 20 fall fördelade på 8 referenter. Maskulin referens är emellertid vanligare i sammanhanget. *Han* och *denne* står här för sammanlagt 39 förekomster fördelade på 13 referenter, som tabellen visar. Till exempel avser referenterna *den sökte* och *den som använder vapen för något annat ändamål än det avsedda* personer som det finns brottsmisstankar mot, och till dessa båda refereras det med *han*, vardera en gång, som i exempel (16) nedan.

(16) Ett återkallelsebeslut kan också vara motiverat beträffande den som dömts för brott mot jaktlagstiftningen, exempelvis jakt från motorfordon eller jakt med förbjudet vapen. Detsamma bör gälla **den som använder vapen för något annat ändamål än det avsedda**, exempelvis jagar med ett vapen som **han** innehar för prydnadsändamål. Har påföljden blivit frihetsstraff eller motsvarande bör återkallelse ske. (RPSFS 2009:13, FAP 551-3. Mina markeringar.)

Också *sökande* och *medborgare* syftas det på med generiskt *han* i de, vardera ett, fall där dessa referenter avser en brottsmisstänkt; se exempel (11) ovan och (17) nedan. *Angripare*, *den omhändertagne*, *den undflyende föraren* och *den mot vilken ingripandet riktats* är alla referenter som det syftas på med *denne* vardera en gång. Detsamma gäller för *den unge* och *adressat*, som i materialet används om personer som begått brott; se exempel (18) nedan. Referenten *person* syftar i åtta fall på en brottsling/omhändertagen, varvid *han* används vid fyra och *denne* vid tre tillfällen; se exempel (19) och (20).

(17) Ni underrättas härmed om att **medborgaren** i X-land A B född den xxxx sedan den xxxx är anhållen i C-stad. **Han** önskar kontakt med någon vid konsulatet. (RPSFS 2000:60, FAP 000-2. Mina markeringar.)

(18) Enligt 3 § viteslagen ska vitet fastställas till ett belopp som med hänsyn till vad som är känt om **adressatens** ekonomiska förhållanden och till omständigheterna i övrigt kan antas förmå **denne** att följa det föreläggande som är förenat med vitet. (RPSFS 2009:1, FAP 693-1. Mina markeringar.)

(19) Enligt 7 § kungörelsen skall det vid skottlossning mot **person** eftersträvas att endast för tillfället oskadliggöra **honom**. (RPSFS 2001:1, FAP 104-2. Mina markeringar.)

(20) När en berusad person omhändertas av en polis skall polisen bedöma om den omhändertagne, på grund av en skada eller av någon annan orsak, behöver omedelbar läkarvård. För bedömningen bör polisen uppmärksamma **personens** kroppsställning och om det finns flaskor, tabletter, injektionssprutor eller dylikt där **denne** befinner sig. (RPSFS 2000:57, FAP 023-1, 1 §. Mina markeringar.)

När referenten *utlänning* förknippas med lagöverträdelse förekommer maskulin generisk referens i form av *han* tre gånger och i form av *denne* två gånger. I (21) återges ett exempel. Även om referenterna *den misstänkte* och *gärningsman* används ofta maskulin referens. Om *den misstänkte* används pronomina *han* respektive *denne* vardera fyra gånger, medan förhållandet är nio till ett för *gärningsman*.

(21) Samtidigt skall Rikspolisstyrelsen (Rikskriminalpolisen, Nationella sambandskontoret) i förekommande fall underrätta interpolbyrån i det land, där narkotikan anskaffats eller transiterats eller – vid misstanke mot en **utlänning** - **dennes** hemland. (RPSFS 2000:47, FAP 063-1. Mina markeringar.)

Den generiska referensen i samband med referenter förknippade med lagöverträdelse följer sammanfattningsvis inte något entydigt mönster: alla de tre generiska pronomina utnyttjas som det verkar mestadels godtyckligt och det förekommer till och med ofta att det syftas på en och samma referent med flera olika pronomina. Det som är riktigt intressant är i stället den relativa förekomsten, sedd separat, för vart och ett av pronomina. Av tabell 5 nedan framgår denna relativa förekomst.

Tabell 5 Fördelning av förekomster av pronomina och referenter hos de lagöverträdande referenterna

	Pronomen			Referenter		
	Antal pronomina förekomster för lagöverträdande referenter	Totalt antal pronomina förekomster i materialet	Kvot av pronomina förekomster för lagöverträdande referenter	Antal lagöverträdande referenter	Totalt antal referenter i materialet*	Kvot av lagöverträdande referenter
han	24	81	29,6 %	8	26	30,8 %
han eller hon	20	172	11,6 %	8	53	15,1 %
denne	16	164	9,8 %	10	69	14,5 %

*Observera att jag här har tagit hänsyn till att vissa referenter förekommer både i brott- och icke brottssammanhang och därför måste bokföras både som lagöverträdande referenter och som icke lagöverträdande referenter. För pronomina 'han' gäller detta de tre referenterna 'utlänning', 'medborgare' och 'sökande'; för pronomina 'han eller hon' samt 'denne' de två referenterna 'utlänning' och 'person'. Det totala antalet referenter i materialet har därmed för 'han' utökats med tre stycken, från 23 till 26, medan antalet för 'han eller hon' har utökats med två stycken, från 51 till 53, och för 'denne' liksom med två stycken, från 67 till 69.

Av uppställningen ovan framgår att de tre olika generiska pronomina *han*, *han eller hon* och *denne* används i ungefär samma utsträckning om lagöverträdande referenter, både sett till antal pronominella förekomster (24-20-16) och till antal referenter (8-8-10). Men om man i stället tittar på de relativa förhållandena för respektive pronomen framträder en annan bild. Syftning på brottsförknippade referenter utgör en betydligt större del av den totala referensen för pronomenet *han* än vad den gör för pronomina *han eller hon* och *denne*: sett till andelen pronominella förekomster 29,6 % jämfört med 11,6 % och 9,8 %, och sett till andelen förekomster av referenter 30,8 % jämfört med 15,1 % och 14,5 %. En betydande del, nära en tredjedel, av den totala användningen av det manliga generiska pronomenet *han* utgörs med andra ord av referenser till personer som förknippas med lagöverträdelser och omhändertaganden.

Det kan också noteras att bruk av maskulina pronomen (*han* och *denne*) är klart vanligare än bruk av könsinkluderande pronomen (*han eller hon*) vid syftning på brottsförknippade referenter. Ändå måste andelen förekomster av *han eller hon* här kunna sägas vara överraskande stor (ca 1/3), med tanke på att den stereotypa bilden av en brottsling är den av en man.

Brottsoffer

I samband med undersökningen av brottsförknippade referenter har jag också tittat på referenter som utgörs av brottsoffer. Texterna visar sig dock bara innehålla fyra exempel på sådana; ett av dem återges i (22) nedan.

(22) Är **anmälaren** att anse som målsägande, ska **han eller hon** vid anmälningstillfället tillfrågas om sin inställning till att bli underrättad om att en förundersökning inte ska inledas eller att en inledd förundersökning ska läggas ned, beslut i åtalsfrågan och tidpunkt för huvudförhandling och dom i målet (13 b § förundersökningskungörelsen, 1947:948). (RPSFS 2008:4, FAP 150-0. Mina markeringar.)

På de fyra brottsofferreferenterna görs syftningar medelst alla tre pronomensorterna: en med *han* (*målsäganden*), två med *han eller hon* (*anmälaren*) och en med *denne* (*saknad person*). Beläggen är visserligen mycket få till antalet, men det är icke desto mindre intressant att referensen är jämnt fördelad över de könsspecifika, maskulina pronomina å ena sidan och det könsinkluderande pronomenet å andra sidan.

Sammanfattning

Den språkligt könsspecifika referenten *gärningsman* är i materialet starkt förknippad med det manliga könet, och också bakom den språkligt könsobundna referenten *utlänning* verkar finnas en tänkt mansperson. Däremot sätts *deltagare* (om ordningsvakter och väktare) i förordningarna snarast i samband med både män och kvinnor. Den könsinkluderande referensen för denna referent skulle kunna bero på en medveten strategi på myndigheten.

Om brottsoffer används könsspecifika och könsobundna pronomen i likartad utsträckning. Om lagöverträdande referenter är det däremot klart vanligast med bruk av maskulina pronomen, fastän även könsinkluderande förekommer i ganska riklig mängd. Ett mönster som framträder här är också att en mycket stor del av den totala användningen av *han* i materialet utgörs av referenser till personer som förknippas med lagöverträdelser och omhändertaganden. I den icke yrkesbetecknande referentgruppen står för övrigt just lagöverträdande referenter tillsammans med referenten *utlänning* för i stort sett alla förekomster av *han*. Vidare går en stor del av den rikliga förekomsten av det maskulina pronomenet *denne* tillbaka på referenten *person* i vad som verkar vara en sorts standardformulering på myndigheten. Det finns vidare indicier för att *denne* skulle fungera som ett förbleknat könsbundet pronomen.

7.2.1.3 Verksamhetsinterna och verksamhetsexterna referenter

Med utgångspunkt i referenternas verksamhetsanknytning har jag gjort en kompletterande och övergripande undersökning, som omfattar materialets samtliga referenter. Undersökningen gäller hur den generiska syftningen ser ut dels vad gäller verksamhetsinterna referenter (det vill säga personer som direkt omfattas av myndigheten och dess utbildningsverksamhet: poliser, åklagare, väktare med flera), dels vad gäller verksamhetsexterna referenter (det vill säga personer som inte är (direkt) underställda Polisens verksamhet: bärgare, samlare, tillståndshavare med flera). Resultatet redovisas i tabell 6 nedan.

Tabell 6 Fördelning av pronomina förekomster för verksamhetsinterna respektive -externa referenter

	Verksamhetsinterna referenter		Verksamhetsexterna referenter	
han	26	12,9 %	55	25,4 %
han eller hon	106	52,7 %	66	30,6 %
denne	69	34,4 %	95	44,0 %
TOTALT	201	100 %	216	100 %

Som framgår av tabellen finns det vissa skillnader i bruket av generiska pronomen. För verksamhetsinterna referenter är det vanligast med könsinkluderande syftning genom *han eller hon*; de dubbla pronomina står ensamma för drygt hälften av förekomsterna. Resterande knappa 50 % utgörs av könsspecifik, maskulin syftning genom *denne* och *han*, som står för en dryg tredjedel respektive en knapp åttondel av förekomsterna. För verksamhetsexterna referenter är det däremot könsspecifik, maskulin referens som dominerar genom framför allt *denne* (44 %), men också *han* (25 %), vilka tillsammans står för drygt två tredjedelar av förekomsterna. Återstående knappa tredjedel utgörs av förekomster av det könsinkluderande *han eller hon*. Skillnaderna mellan verksamhetsinterna och verksamhetsexterna referenter torde stå att finna i myndighetens medvetenhet om könsfördelning inom och språkliga riktlinjer för den egna verksamheten. (Andra möjliga orsaker diskuteras närmare i avsnitt 8.)

En intressant iakttagelse är vidare att nära hälften, 30 stycken, av förekomsterna av *han eller hon* hos de verksamhetsexterna referenterna utgörs av syftningar på personer som är uttalat förbundna med vapen; se exempel (9) ovan och (23) och (24) nedan. Referenterna förekommer huvudsakligen i sammanhang som rör handel med, tillstånd för, innehav och förvaring av vapen för jakt- eller tävlingsskytteändamål; oftast i en neutral kontext och mer sällan i brottsammanhang.

(23) Endast den omständigheten att **någon** själv byggt ett armborst innebär inte att **han eller hon** ska meddelas tillstånd till innehav av vapnet för målskjutning. (RPSFS 2009:13, FAP 551-3. Mina markeringar.)

(24) Enligt 4 kap. 3 § vapenlagen (1996:67) får reparation och översyn av vapen utföras av 1. **vapenhandlare**, dock endast i fråga om vapen av den typ som är upptagna i **hans eller hennes** handelstillstånd [...]. (RPSFS 2009:13, FAP 551-3. Mina markeringar.)

Samtidigt som *han och hon* förekommer i rikligt mått i vapensammanhang används *denne* vid enbart 9 och *han* vid enbart 4 tillfällen; se tidigare anförda exempel (10), (11) och (12). Eftersom vapen i allmänhet annars brukar förknippas med manlig aktivitet borde denna tydliga övervikt för könsinkluderande referens kunna ses som ett resultat av ett medvetet val. Det är förvisso också möjligt att användningen av dubbla pronomen här grundar sig på bruket i vad man kan anta är förordningarnas förlaga, det vill säga den egentliga lagtexten. Landqvist ser nämligen i sin studie av Svensk författningssamling att *han eller hon* används om en vapenbärande referent i åtminstone ett fall redan här.¹⁰² Men även här bör bruket av könsinkluderande pronomen kunna ses som ett medvetet val, då ju pronomina syftar på referenter

¹⁰² Landqvist, s. 157.

som i huvudsak kan förväntas vara män. Sålunda borde användningen av *han eller hon* i Rikspolisstyrelsens författningssamling, oavsett eventuell påverkan av textuell förebild, i detta sammanhang kunna betraktas som ett resultat av ett medvetet val – antingen direkt genom val träffade i de egna texterna eller indirekt genom val träffade i förlagan Svensk författningssamling. (Se även avsnitt 8 för en utförligare utläggning om samordnade pronomen.)

Sammanfattning

Det är betydligt vanligare att syfta medelst det könsinkluderande *han eller hon* på verksamhetsinterna referenter än på verksamhetsexterna. Bruket av *han* är samtidigt betydligt ovanligare bland de verksamhetsinterna referenterna. Materialets skillnader i syftning mellan verksamhetsinterna och verksamhetsexterna referenter skulle kunna förklaras med en medvetenhet och rekommendationer om ett könsinkluderande språkbruk just vad gäller den egna verksamheten; ett resonemang som förts redan i tidigare avsnitt. Medvetna strävanden efter ett jämställt språkbruk skulle också kunna ligga bakom det faktum att det till övervägande del syftas könsinkluderande på referenter nära förknippade med vapen.

7.2.1.4 Alla referenter

I detta avsnitt tas ett samlat grepp om materialets samtliga referenter i form av en jämförande sammanställning av resultaten från föregående avsnitt (7.2.1.1-7.2.1.3).

När samtliga referenter i materialet beaktas är de generiska pronomina fördelade som framgår av tabell 7 nedan.

Tabell 7 Fördelning av förekomster av pronomen och referenter i materialet totalt

	Pronomen		Referenter	
han	81	19,4 %	23	16,3 %
han eller hon	172	41,2 %	51	36,2 %
denne	164	39,4 %	67	47,5 %
TOTALT	417	100 %	141	100 %

I avsnitt 7.1.1 konstaterades att *han eller hon* och *denne* sett till antal förekomster är de i särklass vanligaste generiska pronomina i materialet, medan *han* förekommer i avsevärt mindre utsträckning. För alla tre pronomina förekommer det dock att syftningar på enstaka referenter utgör stora delar av det totala antalet förekomster: till exempel görs dryga 17 % av syftningarna med *han eller hon* på referenten *våktare*, 28 % av syftningarna med *denne* på referenten *person* och 32 % av syftningarna med *han* på referenten *utlämning*. Om en sådan enstaka referent uppträder många gånger efter varandra i en och samma text och därmed ger stort utslag för, vanligtvis, ett enda pronomen, kan det skapa en något skev bild av pronominas generella utbredning i materialet. I min genomgång av korpus har jag dessvärre inte tagit hänsyn till detta. För att ändå få en rättvisande uppfattning om det generella bruket av generiska pronomina i materialet kan antalet syftningar med respektive pronomen kompletteras med en beräkning av antalet referenter för respektive pronomen, vilket jag också har gjort på lägre nivåer i undersökningen. Tendensen i materialet är dock i stort densamma även när man undersöker referentfördelningen: *denne* har med sina 67 referenter störst spridning och även *han eller hon*, med 51 referenter, är utbrett, medan *han* enbart används om 23 olika referenter. För att sammanfatta förekommer de dubbla pronomina *han eller hon* och det enkla maskulina pronomenet *denne* i någorlunda likartad utsträckning i materialet både vad gäller mängden pronomina förekomster och mängden referenter. Dessa båda pronomensorter dominerar därmed materialet stort, medan det enkla maskulina pronomenet *han* är mycket mindre vanligt förekommande.

Några större bruksmönster framträder särskilt tydligt i materialet: Det maskulina pronomenet *denne* är det vanligaste vid syftning på yrkesbetecknande referenter. Det maskulina pronomenet *han* används gärna om lagöverträdande eller omhändertagna personer, sett i förhållande till den totala användningen av *han*. Samtidigt är det överhuvudtaget klart vanligast med maskulin syftning, medelst *denne* och *han*, på brottsförknippade referenter. Till personer i nära vapensammanhang refereras det däremot huvudsakligen med könsinkluderande pronomen. *Han eller hon* används också betydligt oftare om verksamhetsinterna än om verksamhetsexterna referenter, samtidigt som det maskulina *han* här används betydligt mindre.

Hos de yrkesbetecknande referenterna är det en tydlig tendens att *han* och *han eller hon* ogärna används om samma referenter, vilket skulle kunna tyda på en viss konsensus om (icke-)könsbundenheten hos beteckningarna. Ett liknande mönster saknas hos de icke yrkesbetecknande referenterna, som det i många fall syftas på med alla tre pronomensorterna, till exempel vad gäller brottsofferreferenter. Gemensamt för båda grupperna är dock att *denne* är ett pronomen som i stor utsträckning låter sig användas omväxlande med både *han eller hon* och *han*. Det finns också flera indikationer på att det maskulina *denne* i generisk funktion i materialet inte är särskilt starkt könsbundet.

För några referenter dominerar syftning med en specifik generisk pronomensort tydligt. *Person* är en sådan referent, som på grund av vad som sannolikt är en standardformulering på myndigheten har en övervägande förekomst av syftningar med *denne*. För *utlämning* dominerar maskulin referens genom *han* stort; troligen på grund av en med referenten förknippad manlig prototyp. Även för de överskuggande manliga yrkesrollerna *förare*, *figurant* och *chef* dominerar maskulin syftning genom bruk av *denne* och *han*. Samma förhållande gäller för referenter innehållande elementet *-man*, vilket kan bero på såväl det maskulina ordledet som på med referenterna konnoterade schablonbilder. För *polis*, *väktare*, *ordningsvakt* och *deltagare* ligger det nära till hands att förklara den könsinkluderande referensen med en medvetenhet om förekomsten av representanter för bägge könen inom dessa grupper och därefter utformade språkliga riktlinjer hos myndigheten.

7.2.2 Kombinationer av pronominell generisk referens

Det har tidigare konstaterats att det maskulina pronomenet *denne* i generisk funktion är mycket vanligt förekommande i föreliggande material. Föga förvånande används det emellanåt omväxlande med det likaledes maskulina pronomenet *han* om en specifik referent. Mer anmärkningsvärt är dock att *denne* ofta också används i kombination med det könsinkluderande *han eller hon*, som i exempel (25), (26) och (27).

(25) Ett telefonförhör är inte heller lämpligt om det uppstår språksvårigheter eller den misstänkte befinner sig i chock, är påverkad av alkohol eller droger eller om **denne** av annan anledning har svårt att förstå vad som läggs **honom eller henne** till last eller inte förmår lämna en klar redogörelse för sin version av händelsen. (RPSFS 2005:10, FAP 400-3. Mina markeringar.)

(26) Av 15 kap. 6 § andra stycket sekretesslagen (1980:100) framgår att, om en viss befattningshavare vid myndighet har utsetts att svara för vården av handling, det ankommer på **denne** att i första hand pröva fråga om handlingens utlämnande till enskild. I vissa fall skall **han eller hon** hänskjuta frågan till myndigheten. (RPSFS 2006:11, FAP 936-3. Mina markeringar.)

(27) Med bevakning av enskild person för **dennes** skydd ska förstås ett personellt skyddande av en person som utförs i **dennes** omedelbara närhet för att skapa ett extra skydd mot brottsliga angrepp mot **hans eller hennes** liv, hälsa eller rörelsefrihet. (RPSFS 2009:18, FAP 579-2. Mina markeringar.)

Denna vanligt förekommande användning tyder på att *denne* fungerar som ett endast svagt könsbundet pronomen, som därför kan användas i kombination både med maskulin och med könsobunden referens. Denna slutsats stöds också av tidigare resultat (se avsnitt 7.2.1.1 och 7.2.1.2 ovan). Det maskulina pronomenet *han* verkar däremot vara starkare förknippat med ena könet. I materialet finns nämligen bara ett enda belegg för en kombination av *han* och *han eller hon*, presenterat i exempel (28). Dessa resultat styrker samtidigt antagandet att de dubbla pronomina *han eller hon* har en könsinklunderande funktion.

(28) Deltagaren ska därvid visa att **han eller hon** är väl förtrogen med de tekniska hjälpmedlens funktion och att **han** på ett fullgott sätt tillgodogjort sig kunskap om taktisk placering av värdefordon, signalement och larmrutiner hos både larmcentral och polismyndighetens länskommunikationscentral. (RPSFS 2009:18, FAP 579-2. Mina markeringar.)

Sammanfattning

De sätt på vilka generiska pronomen kombineras med varandra i materialet ger vissa antydningar om pronominas funktion med avseende på kön. *Denne* har eventuellt en försvagad maskulin funktion, medan *han* är starkt maskulint och *han eller hon* omfattar bägge könen.

8 Analys och diskussion

I detta avsnitt kommer resultaten av undersökningen att analyseras och diskuteras. Slutsatser och resultat kommer också fortlöpande att sättas i relation till tidigare forskning.

8.1 Kvantitativ analys

I materialet används i huvudsak tre olika generiska pronomen: *han*, *han eller hon* samt *denne*. (*Denne* är med ett enda belegg endast marginellt förekommande och har därför inte tagits med i analysen.) *Han eller hon* dominerar stort tillsammans med *denne*; dessa båda har var för sig mer än dubbelt så många förekomster som *han*. Resultatet kan också uttryckas som att maskulina pronomen (*denne* och *han*) står för en majoritet av den generiska referensen, närapå 60 %, och könsinklunderande pronomen (*han eller hon*) för resterande dryga 40 %. Tendenserna är i stort sett desamma även om man i stället för antal/andel pronomina förekomster beräknar antalet/andelen pronomina förekomster per referent.

Förhållandet mellan de olika pronomina är inte statistiskt i materialet. Undersökningen visar på att det finns vissa skillnader i bruket över tid, som försiktigt kan tolkas som följer. Från att ha varit i stort sett ensamt pronomen i 1986 års förordningar har *han* minskat mycket kraftigt, samtidigt som *denne* och *han eller hon* har gått starkt framåt och växelvis dominerat 2000-talets förordningar. Den nuvarande tendensen verkar vara att *han eller hon* ökar svagt men fortsatt, medan *denne* avtar något. Eventuellt går också *han* mot ytterligare minskad användning. Liknande tendenser har redovisats i flera studier av tidningstext. Himanen noterar en viss minskning av *han* och en liten ökning av *han eller hon* redan under 1960- och 70-talen,¹⁰³ och Ohlsson ser att utvecklingen fortsätter in på 1990-talet.¹⁰⁴ Wojahn slår fast att samordnade pronomen i presstext ökar något fortfarande på 2000-talet.¹⁰⁵ Därtill noterar

¹⁰³ Himanen, s. 78.

¹⁰⁴ Ohlsson, s. 42.

¹⁰⁵ Wojahn, s. 68.

Ohlsson en kraftigt minskad användning av *han*,¹⁰⁶ vilket också korresponderar med mitt resultat. Likheten mellan observationerna antyder att den nedgång i bruket av *han* och uppgång i bruket av *han eller hon* som framkommer i min undersökning inte är en isolerad företeelse utan möjligen skulle kunna spegla en generell tendens i svensk text överlag.

Landqvists studie, som i likhet med min behandlar juridisk prosa, visar upp en liknande tendens. Landqvist gör i sin undersökning visserligen inte någon skillnad på ensamt förekommande och samordnat *hon*, men det är att anta att den stora ökning av förekomster av det feminina pronomenet *hon* från 1980 till 1999 som Landqvist observerar¹⁰⁷ i huvudsak beror på ökat bruk av samordnade pronomen. Det föreligger dock en betydande skillnad mellan Landqvists och mitt material: det rör sig här om den relativa förekomsten av pronomenet *hon*. Landqvist konstaterar nämligen att *hon* i Svensk författningssamling är mycket sparsamt förekommande,¹⁰⁸ medan *hon* (ingående i samordnade pronomen) i Rikspolisstyrelsens författningssamling är frekvent förekommande; låt vara att den maskulina referensen dominerar totalt sett. De juridiska texter som ligger till grund för min undersökning skulle därmed representera ett i jämförelse, och till just denna aspekt sett, mer könsneutralt språkbruk.

Man kan dock, som tidigare har uttryckts, ha invändningar mot etiketteringen könsneutral vad gäller samordnade pronomen eftersom konstruktionen endast gäller som ommarkerad om det manliga pronomenet står först (*han eller hon*). Till och med dess könsinklunderande egenskaper kan ifrågasättas och till viss del sägas gälla enbart den yttre formen i och med att den ommarkerade ordningsföljden, i likhet med enkla maskulina pronomen, främst genererar konceptualiseringar av manspersoner, som Wojahn visat.¹⁰⁹ Både Wojahn och Grahn menar därtill att bruket av *han eller hon*, eller för delen dubbla pronomen överhuvudtaget, ur ett könsperspektiv inte är okomplicerat. Detta grundar de på att man genom dubbla pronomen företar en explicit uppdelning i kön, vilken inte bara upprätthåller uppfattningen om skillnaden mellan könen utan också signalerar att könet är av betydelse även i de fall då det egentligen är ovidkommande.¹¹⁰ Om specificering eller neutralisering är att föredra är dock en fråga utan ett enkelt svar, som dryftas och har dryftats mycket inom språkvården. Här får vi nöja oss med att konstatera att samordnade pronomen, och då framför allt på formen *han eller hon*, är en av språkvårdens rekommendationer och att de i jämförelse med enkla, köns-specifika pronomen ändå måste kunna betraktas som ett förhållandevis bra alternativ ur jämställdhetssynpunkt.

Efter denna utläggning ska vi nu återvända till den pronominella förekomsten i materialet. Man ska nämligen inte glömma bort att det är flera pronomensorter och -varianter som här överhuvudtaget inte uppträder i generisk funktion. För det första kan konstateras att inga könsobundna pronomen förekommer. Det av språkvården så varmt rekommenderade generiska pronomenet *den* förefinns sålunda inte alls. Här finns med andra ord inga belägg för den etableringstendens hos *den* som till exempel Grahn och Hultman har sett i sina undersökningar.¹¹¹ Detta är för övrigt ett resultat som går något stick i stäv med vad man hade kunnat förvänta sig, eftersom pronomenets opersonliga och förtingligande karaktär ju snarast borde kunna vara en fördel inom den sakliga och opersonliga juridiska genren. Vidare saknas helt belägg för *hen*, vilket är mindre förvånande då sagda pronomen är mycket kontroversiellt medan författningstext är en omvittnat konservativ genre.¹¹² För det andra kan konstateras att egentligen inga feminint markerade pronomen förekommer. I materialet finns det alltså inte

¹⁰⁶ Ohlsson, s. 33.

¹⁰⁷ Landqvist, s. 154.

¹⁰⁸ Landqvist, s. 155.

¹⁰⁹ Wojahn, s. 99.

¹¹⁰ Grahn, s. 3, och Wojahn, s. 30, 68.

¹¹¹ Grahn, s. 26, och Hultman, s. 90.

¹¹² Se till exempel Gertrud Pettersson, *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande* (Lund: Studentlitteratur, 2005), s. 116, 176.

några förekomster av dubbla pronomen med det feminina pronomenet först (vilka i jämförelse med övriga generiska pronomen enligt Wojahn inte bara genererar flest konceptualiseringar av kvinnor, utan också flest bilder av båda könen samtidigt¹¹³), och, med undantag för det tidigare nämnda enda belägget för *denna*, inte heller några förekomster av enkla, feminina pronomen. Detta resultat stämmer väl överens med Landqvists konstaterande att det enkla *hon* är mycket sällsynt och ordningen *hon eller han* närmast en utopi i svensk författningstext.¹¹⁴ Även för presstexts vidkommande anmärker såväl Ohlsson som Wojahn att det manliga pronomenet är absolut vanligast i första position i samordnade pronomen.¹¹⁵ Denna ordningsföljd är ju också ofta det enda alternativ som anges; se till exempel *Svenska Akademiens grammatik*¹¹⁶ och *Myndigheternas skrivregler*.¹¹⁷ Ur ett könsperspektiv hade naturligtvis en stor förekomst av könsobundna pronomen samt samordnade pronomen med ordningsföljden *hon eller han* varit fördelaktig. Att enkla, feminina pronomen saknas kan dock sägas vara positivt av den anledningen att sådana, precis som motsvarande maskulina pronomen, leder till konceptualisering av i huvudsak det ena könet. Att enkla, maskulina pronomen har stor utbredning i materialet samtidigt som feminina former helt saknas ger dock ett snedvridet könsförhållande och spår därmed på en redan olycklig polarisering.

Några ord bör också sägas specifikt om det i materialet mycket vanligt förekommande pronomenet *denne*. Flera undersökningar (se exempelvis Grahn, Hultman och Widmark) tyder på att det maskulina pronomenet *han* har börjat förlora sin generiska funktion i svenskan och därmed i ökad utsträckning uppfattas som könsspecifikt. Denna utveckling har på olika sätt föranletts av språkpolitiska strävanden, som införandet av samordnade pronomen och uttryckliga rekommendationer om undvikande av *han*. Följden är naturligtvis att generiskt *han* minskat i användning. Att bruket av *han* har avtagit över tid framgår också av min undersökning. Samtidigt har detta pronomens roll i materialet övertagits av andra pronomen, vilkas användning sålunda har tilltagit: det samordnade *han eller hon*, sannolikt som en direkt eller indirekt följd av jämställdhetsinitiativ, och det maskulina *denne*, som det verkar spontant. Man kan här spekulera i om *denne* därmed har kommit att fungera som en (förment könsneutral) ersättning för det på senare tid mer eller mindre förbjudna *han*. I min undersökning finns det vissa indikationer på att *denne* i materialet också fungerar som ett endast svagt könsbundet pronomen (som mycket ofta används i kombination med eller omväxlande med såväl könsinkluderande som maskulina pronomen), vilket skulle kunna tala för denna tolkning. Att den könsspecifika egenskapen hos *denne* ibland kan vara något osäker har redan konstaterats i avsnitt 6.1. Man ska dock komma ihåg att även om användningen i materialet på flera vis ger uttryck för en förbleknad maskulin funktion är *denne* icke desto mindre ett maskulint pronomen som därmed ger uttryck för den manliga normen.

8.2 Kvalitativ analys

Landqvist och Hidekrans ser i sina undersökningar att de könsspecifika pronomina *han* respektive *hon* främst används när det framgår att referenten tillhör en grupp som förväntas omfatta det ena eller det andra könet.¹¹⁸ I mitt material kan jag se ett liknande mönster för *han*, och ibland eventuellt också för *denne*, men mönstret är ingalunda entydigt och har många undantag. Användningen av pronomen är överlag mycket inkonsekvent i författnings-

¹¹³ Wojahn, s. 99.

¹¹⁴ Landqvist, s. 150.

¹¹⁵ Ohlsson, s. 41, och Wojahn, s. 54 f., 68.

¹¹⁶ *Svenska Akademiens grammatik*, band 2: Ord, s. 277.

¹¹⁷ *Myndigheternas skrivregler*, s. 27.

¹¹⁸ Hidekrans, s. 29, och Landqvist, s. 160.

samlingen, precis som Landqvist konstaterar för 1984 års polisförordning.¹¹⁹ Jag kommer nedan att diskutera några av de tendenser, omfattande såväl som mer begränsade, som ändå framträder i materialet. Det kan i sammanhanget inte nog understrykas att dessa olika bruksmönster gärna överlappar varandra, vilket tydliggör komplexiteten i valet av pronomen. Det är naturligtvis omöjligt att avgöra vilken eller vilka av alla potentiella parametrar som i varje enskild situation i själva verket har spelat den avgörande rollen, och naturligtvis kan det finnas ännu fler faktorer utöver dem här beskrivna som kan spela in. Nedanstående mönster bör därför inte betraktas som något annat än potentiella förklaringsmodeller, ingående i en större helhet.

I materialet är det maskulina *denne* det vanligaste pronomenet för syftning på yrkesbetecknande referenter. Då många av yrkesbeteckningarna traditionellt är manligt förknippade är resultatet föga förvånande. Man kan dessutom tänka sig att *denne* ofta har fått ersätta det numera närmast bannlysta maskulina pronomenet *han* i detta sammanhang, eftersom *han* utgör en endast liten del av syftningarna här. Annars utgör samordnade pronomen en stor grupp av förekomster i sammanhanget, vilket sannolikt kan tillskrivas en viss medvetenhet om yrkesmässig jämställdhet och/eller språkliga rekommendationer (se vidare den mer utförliga diskussionen nedan). Den pronomina fördelningen i mitt material skiljer sig härvidlag ganska mycket från Ohlssons iakttagelser i tidningstext, där yrkesbetecknade referenter åtföljs av samordnade pronomen och *han* i samma utsträckning (förekomsten av *denne* undersöks dessvärre inte i denna studie).¹²⁰

Det maskulina pronomenet *han* utgör som tidigare konstaterats en relativt begränsad del av materialets pronomina förekomster. När det används är det dock tydligt att presuppositioner om referentens kön spelar en avgörande roll. Till exempel utgörs användningen till stor del av syftningar på lagöverträdande eller omhändertagna personer, vilka enligt stereotypen är män. (Denna brottsförknippade referentkategori domineras för övrigt överhuvudtaget av maskulin syftning.) Som ovan nämnts förekommer det också att traditionellt manliga yrkesbeteckningar åtföljs av referens med *han*, och några typiskt manligt dominerade yrkesroller (*förare*, *figurant*) genererar särskilt tydlig maskulin syftning. Även referenter innehållande ordet *chef*, vilket både av tradition och av den nuvarande konkreta könsfördelningen inom polisväsendet kan antas vara manligt konnoterat, ger maskulin syftning, fastän undantag finns. *Utlänning* är en annan referent för vilken *han* dominerar kraftigt; ett bruk som måste förklaras med att det där finns en bakomliggande manlig schablonbild, trots att referenten annars, vad könstillhörighet anbelangar, formellt sett är semantiskt tom.

Fastän pronomenvalet i materialet på så sätt till mycket stor del kan förklaras som beroende av semantiska faktorer – rent innehåll och därmed konnoterade förväntningar och föreställningar – finns det en typ av referenter där även en grammatisk faktor verkar spela in. Det gäller beteckningar innehållande ledet *-man*. Att sådana beteckningar till sin språkliga utformning signalerar kön och därmed inte omfattar kvinnor och män i samma utsträckning har både Himanen och Jobin visat,¹²¹ och även mina resultat återspeglar detta. I materialet genererar nämligen referenter innehållande *-man* huvudsakligen maskulin referens. Man bör dock notera att flera av dessa referenter uppträder i schablonmässigt manligt förknippade kontexter, som jakt-, militär- eller brottsammanhang, vilket innebär att även kontextuella aspekter här potentiellt kan ha inverkat på valet av pronomen. Precis som i materialet i övrigt förekommer det här alltså en viss överlappning av olika bruksmönster.

Utöver semantiska och grammatiska faktorer finns det också egentligt referentobundna faktorer som kan inverka på pronomenbruket: det rör sig här framför allt om språkliga direktiv eller initiativ. Jag har redan flertalet gånger antytt att det inte är så lätt att entydigt slå fast att särskilda rekommendationer ligger bakom bruket av samordnade pronomen. Precis

¹¹⁹ Landqvist, s. 160.

¹²⁰ Ohlsson, s. 35.

¹²¹ Himanen, s. 68, och Jobin, s. 23.

som när det gäller andra generiska pronomen är valet komplext, och det finns många möjliga orsaker som kan ligga till grund för avgörandet i materialet. Vad gäller rent utomspråkliga faktorer kan till exempel nämnas just direkta språkpolitiska rekommendationer från den egna myndigheten eller från utomstående språkvårdande instanser, medvetenhet om en jämnare könsfördelning inom vissa yrkesområden och en generell medvetenhet om problematiken med pronominell generisk referens, kanske framför allt hos kvinnliga förordningsförfattare. Bruket kan också gå tillbaka på användningen i normerande förlagor (i detta fall troligtvis den rena lagtexten, vilket för övrigt gäller även övriga generiska pronomen), men det är också tänkbart att det förekommer ett naturligt bruk av samordnade pronomen, sannolikt främst hos yngre skribenter. Vilken eller vilka anledningarna till bruket än är måste man ändå kunna konstatera att det mesta tyder på att användningen åtminstone initialt går tillbaka på initiativ från språkvården eller olika jämställdhetsförespråkare, som beskrevs i den historiska bakgrunden i avsnitt 4.1. Anledningen till detta är att samordnade pronomen är något av en nymodighet, som förekommit i försumbar utsträckning genom historien och som alltså inte har varit och fortfarande inte är ett (helt igenom) naturligt generiskt alternativ. Bruket borde sålunda kunna tillskrivas i alla fall ursprungligt medvetna initiativ, och detta oavsett om initiativen verkat direkt, genom explicita rekommendationer eller anvisningar, eller indirekt, genom ett allmänt uppmärksammande av problematiken som sedan fått fäste (så att samordnade pronomen till exempel används naturligt av yngre skribenter eller medvetet för att inte verka exkluderande). Ett belägg för antagandet om samordnade pronomen som en indikator på i grunden medvetna strävanden utgör det i materialet klart övervägande bruket av *han eller hon* om referenter som är nära förknippade med vapen, trots att vapenområdet egentligen är ett gebit som är klart mansdominerat. (Som tidigare noterats gör Landqvist samma överraskande fynd i sin studie av Svensk författningssamling.¹²² Det är mycket möjligt att denna juridiska text tjänat som förebild för bruket i det aktuella materialet, men även här bör användningen av samordnade pronomen kunna tolkas som ett resultat av jämställdhetsinitiativ, i enlighet med resonemanget ovan.) Den relativt rikliga användningen av *han eller hon* om lagöverträdande referenter, som enligt stereotypen främst borde vara män, är troligen också en följd av medvetna strävanden. Ytterligare ett belägg för bruket som en konsekvens av medvetna initiativ utgör den generella tendens i materialet som består i att det är betydligt vanligare med könsinkluderande referens för verksamhetsinterna referenter än för verksamhetsexterna (samtidigt som användning av *han* också är klart ovanligare här). Skillnaden häremellan kan naturligtvis bero på flera av de ovan anförda parametrarna, men då den är mycket tydlig är det kanske rimligast att hänföra den till explicita rekommendationer för syftning på referenter inom den egna verksamheten. Framför allt är också användningen av *han eller hon* framträdande i fråga om poliser, väktare, ordningsvakter samt aspiranter och utbildningsdeltagare inom kårerna. Att referenten *polis* skulle vara manligt konnoterad, som Himanen menar,¹²³ framgår därmed inte alls av pronomenbruket i materialet. Den tydligt könsinkluderande referensen speglar snarast den nya, mer balanserade könsfördelning som numera råder inom polisen (jämför med Landqvists likartade fynd och resonemang om försvarsdomänen¹²⁴), och skulle därmed kunna tolkas som en följd av en könsmedvetenhet inom myndigheten samt, möjligen, därav kommande språkliga riktlinjer. Att samordnade pronomen skulle vara en medveten strategi bekräftas därtill av Hultmans påstående att valet av pronomen annars snarare reflekterar traditionella prototyper än rådande förhållanden.¹²⁵ Wojahn menar också att dubbla pronomen kan betraktas som en otvetydigt medveten strategi för att uppnå könsneutral referens.¹²⁶ Jag vill därför hävda att när könsinkluderande generiska pronomen används i materialet bör de kunna

¹²² Landqvist, s. 157.

¹²³ Himanen, s. 73 ff.

¹²⁴ Landqvist, s. 157.

¹²⁵ Hultman, s. 107.

¹²⁶ Wojahn, s. 68.

betraktas som en direkt eller indirekt konsekvens av medvetna språkpolitiska strävanden eller språkliga jämställdhetsinitiativ.

Ohlsson och Landqvist ser båda i sina studier att dubbla pronomen helst används om semantiskt tomma referenter, och Wojahn utvidgar detta till att gälla även könsobundna kontexter.¹²⁷ Detta har jag haft svårt att bekräfta i min korpus. Överlag har jag nämligen funnit det mycket problematiskt att klassificera referenter och kontexter som icke könsbehängda; vad som är könsförknippat och inte är ofta en tolkningsfråga på individnivå, och till yttermera visso vill jag påstå att det finns någon sorts föreställning om kön närvarande i de allra flesta kontexter, vilken naturligtvis smittar av sig på referenten. Så har det i min undersökning till exempel visat sig att en semantiskt tom referent som *sökande* inte är så semantiskt tom när allt kommer omkring. Den uppträder nämligen i sammanhang som förknippar den med till exempel brottslig aktivitet eller vapenbruk, vilket resulterar i att den laddas med könsmissiga konnotationer som högst sannolikt påverkar valet av generiskt pronomen. Det kan också nämnas att det bakom referenten *utlämning*, som ju egentligen borde vara könsmissigt olastad, finns en tydlig manlig stereotyp, som kommer fram genom ett i stort sett ensidigt bruk av generiskt *han*.

8.3 Utvärdering ur ett språkplaneringsperspektiv

Sedan 1970-talet har man från den svenska språkvårdens sida, såväl som från politiskt håll, generellt försökt att åstadkomma en allmän förskjutning av bruket av maskulina generiska pronomen till förmån för andra, könsneutrala alternativ. Den viktigaste utvärderingsformen för språkliga reformers lyckande eller misslyckande är naturligtvis en undersökning av förändringarnas effektivitet,¹²⁸ så hur stämmer då användningen av generiska pronomen i det aktuella materialet överens med språkvårdens rekommendationer om ett icke-sexistiskt språkbruk? (Observera att jag här enbart kommer att göra en kortfattad och översiktlig jämförelse av hur rekommendationer och bruk korresponderar med varandra. Jag avser alltså inte att dra några slutsatser om direkta genomslag för språkvårdens rekommendationer, med motiveringen att det i detta sammanhang inte bara är mindre intressant om bruket är en direkt eller indirekt följd av olika direktiv och strävanden, utan att det dessutom är vanskligt att avgöra, som framgått av tidigare diskussioner.)

Bruk av könsobundna eller könsinklunderande pronomen samt undvikande av könsspecifika pronomen är vad som generellt rekommenderas av språkvården i fråga om generiska pronomen. I materialet förekommer visserligen inga könsobundna pronomen, men av undersökningen framgår i alla fall att användningen av det maskulina *han* har minskat betydligt, samtidigt som andelen samordnade pronomen har tilltagit kraftigt över tid. I förordningarna är *han och hon* till och med i majoritet från år 2007 och framåt. På det stora hela får man dock, i likhet med Landqvist, konstatera att trots att de samordnade pronomina blivit vanligare och trots att de i föreliggande material utgör en icke föraktlig andel (40 %) av de generiska pronomina totalt, är de fortfarande inte ett helt självklart val, inte ens i nyare förordningar. Samtidigt som bruket av det könsspecifika *han* har avtagit har nämligen det likaledes könsspecifika *denne* tilltagit och används frekvent. Den uttryckliga avrådan från bruk av könsspecifika pronomen som kommer från såväl språkvårds- som politiskt håll har med andra ord ännu inte helt slagit igenom i materialet. (Intressant i sammanhanget är för övrigt att det könsspecifika pronomen som det i debatten och litteraturen huvudsakligen har fokuserats på är *han*, medan *denne* ofta fått slinka mer eller mindre obemärkt förbi. Förutsätter man att språkvården på något sätt, direkt eller indirekt, lämnar avtryck på det

¹²⁷ Landqvist, s. 159 f., Ohlsson, s. 39, och Wojahn, s. 61 f.

¹²⁸ Pauwels (2003), s. 566.

faktiska bruket skulle detta eventuellt kunna vara en del av förklaringen till den stora nedgången i användningen av *han*, och samtidigt till det ökade bruket av *denne* i materialet.)

Slutligen kan det noteras att det syftas i lika mått med könsinkluderande och könsspecifika pronomen på brottsoffer i materialet, vilket till viss del korresponderar med den specifika rekommendationen från kvinnovåldskommissionen om att både kvinnor och män bör nämnas i dylika sammanhang. Beläggen är dock så få att denna slutsats kanske mest får ses som en kuriositet.

Sammanfattningsvis får konstateras att utvecklingen av den generiska referensen i materialet är klart positiv, men att det fortfarande finns många punkter att åtgärda innan språket i Rikspolisstyrelsens författningssamling kan betraktas som genomgående icke-sexistiskt.

8.4 Slutord

I denna uppsats har fokus legat på att undersöka användningen av ett antal generiska pronomen. Vad undersökningen däremot inte har beaktat är icke-pronominella sätt att uttrycka generisk referens. Det är med andra ord fullt möjligt att könsspecifik generisk referens i materialet i många fall har undvikits genom till exempel passivformer, pluralomskrivningar och upprepningar av referenter; strategier som har visat sig vara mycket vanligt förekommande till exempel i Mikaelssons och Hidekrans' undersökningsmaterial. Icke-pronominell generisk referens vore med andra ord en intressant aspekt att utöka föreliggande undersökning med.

Vidare har undersökningen inte heller tagit upp eventuella tidsmässiga skillnader i pronominell syftning på enstaka referenter eller grupper av referenter, utan har bara sett till tidsmässiga skillnader i materialet som helhet. Eftersom det syftas inkonsekvent på många referenter och referentgrupper, det vill säga medelst mer än en sorts pronomen, skulle det kunna finnas en poäng med att pröva om inkonsekvenserna har en tidsmässig koppling och om det divergerande bruket på referentnivå sålunda följer det generella mönstret att könsspecifik referens genom *han* är vanligare i äldre förordningar och könsinkluderande i nyare.

Slutligen skulle det också vara intressant att undersöka eventuella skillnader i den generiska referensen mellan myndighetens interna och externa språk, exempelvis genom en jämförande studie mellan Rikspolisstyrelsens författningssamling och artiklarna på Polisens webbplats, som främst vänder sig till en utomstående allmänhet.

Som det har visat sig kan språkbruket i Rikspolisstyrelsens författningssamling, med avseende på pronominell generisk referens, inte sägas vara könsneutralt. Men en förändring av bruket över tid är synbar, i denna undersökning såväl som i andra studier av andra textgenrer. Ökad jämställdhet och en ökad medvetenhet om vikten av ett icke-sexistiskt språk är en utveckling i tiden, och därmed finns det också alla skäl att tro att detta kommer att ta sig ökat uttryck även i den generiska referensen i framtiden.

9 Sammanfattning av huvudsakliga resultat

I Rikspolisstyrelsens författningssamling återfinns tre av sju undersökta pronomen i generisk funktion: det maskulina *han*, det likaledes maskulina *denne* och det könsinkluderande *han*

eller hon. Han eller hon och *denne* dominerar stort och utgör vardera cirka 40 % av alla förekomster, medan förekomsten av *han* är relativt begränsad och utgör knappt 20 %.

Materialet är tillkommet under en längre tidsperiod. Vad gäller bruket av de generiska pronomina kan utvecklingen över tid beskrivas som att *han* sedan 1986 minskat mycket kraftigt, medan *denne* och *han eller hon* gått framåt stort. Eventuellt ökar *han eller hon* fortfarande något, medan de bägge maskulina pronomina går tillbaka. Resultaten är dock osäkra och bör tolkas därefter.

Språkvården förordar icke-sexistiska uttryckssätt och brukar, i fråga om pronominell generisk referens, därför rekommendera användning av könsbundna eller könsinkluderande pronomen och samtidigt avråda från användning av könsspecifika pronomen. Materialet korresponderar dock inte helt med dessa riktlinjer. Det könsinkluderande *han eller hon* har visserligen klart tilltagit i användning och utgör en inte obetydlig del av den totala generiska referensen i materialet, men bruket av *han eller hon* är fortfarande inte en självklarhet; den maskulina referensen genom *han* och framför allt *denne* är fortfarande förhärskande. Det finns indikationer på att *denne* i materialet till och med har kommit att fungera som en förment könsneutral ersättning för det försmådda *han*. Att enkla, feminina pronomen, liksom samordnade pronomen med det kvinnliga pronomenet först, därtill saknas i materialet visar på en manlig polarisering som ger uttryck för den manliga biasen i samhället i stort.

Materialet präglas överlag av inkonsekvens i pronomenbruket. Ändå kan flera ganska påtagliga mönster urskiljas; vissa mer omfattande och andra mer begränsade. Till exempel är det maskulina *denne* det pronomen som huvudsakligen används vid syftning på yrkesbetecknande referenter, och maskulin referens genom *denne* och *han* dominerar också vid syftning på misstänkt lagöverträdande personer. Den könsinkluderande samordningen *han eller hon* är däremot det överlägset vanligaste pronomenet vid referens till personer nära förknippade med vapen. *Han eller hon* används också i klart större utsträckning om verksamhetsinterna än om verksamhetsexterna referenter, som till exempel *polis* och *våktare*. Några andra referenter som genererar intressant pronomenanvändning är bland annat hundtränarbeteckningarna *förare* och *figurant*, vilka åtföljs av uteslutande maskulin referens, och *utlänning*, som företrädesvis genererar maskulin syftning medelst pronomenet *han*.

Valet av generiska pronomen är komplext och flera parametrar kan naturligtvis spela in och leda till olika val i olika sammanhang, vilket bäddar för inkonsekvens i pronomenbruket. I min undersökning framgår det också att mönstren som skönjs ofta överlappar varandra, som till exempel hos referenten *gärningsman*, där både det maskulina ordledet *-man* och könsbundna förväntningar anknutna till referentens innehåll kan tänkas spela en roll för valet av generiskt pronomen. Att semantiska presuppositioner om kön gärna föranleder pronomenvalen framgår tydligt framför allt när det maskulina *han* används. En otvetydig inverkan av rent grammatiska aspekter framkommer i materialet endast vid referenter innehållande det nyss nämnda elementet *-man*. Referentobundna faktorer, det vill säga språkliga direktiv och initiativ, kan också påverka pronomenvalen, direkt såväl som indirekt. Detta är framför allt fallet vid användning av samordnade pronomen. Att bruk av *han eller hon* är (en konsekvens av) en medveten strategi framgår särskilt tydligt när dubbla pronomen används om referenter som är annars är starkt förknippade med en manlig prototyp, så till exempel brottsförknippade referenter och referenter i vapensammanhang.

Käll- och litteraturförteckning

- Cooper, Robert L. (1989): *Language Planning and Social Change*. Cambridge, New York och Melbourne: Cambridge University Press.
- de Beauvoir, Simone (1949): *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts Pocket (2006).
- Ds 2009:38. *Myndigheternas skrivregler* (2009, 7:e uppl.). Stockholm: Statsrådsberedningen och Fritzes Offentliga Publikationer. (2009-11-12) <http://www.regeringen.se/content/1/c6/13/15/83/7be35768.pdf>
- Edlund, Ann-Catrine (2004): Kan män vara sjuksköterskor och kvinnor brandmän? Om sambandet mellan yrkesbeteckningar och kön. I: SOU 2004:43, *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet. S. 263-280. (2009-11-28) <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/17289>
- Grahn, Inga-Lill (2006): *Vem är den? En enkätstudie om känslan för pronomenet den med animat generisk syftning*. D-uppsats, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. (2009-10-26) http://gupea.ub.gu.se/dspace/bitstream/2077/18999/1/gupea_2077_18999_1.pdf
- Hidekrans, Anna (2004): *Könsneutrala pronomen och omskrivningar. En kvalitativ undersökning av bruket i studentuppsatser*. C-uppsats, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. (2009-10-26) http://gupea.ub.gu.se/dspace/bitstream/2077/19258/1/gupea_2077_19258_1.pdf
- Himanen, Ritva (1990): *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor. Titlar och yrkesbeteckningar i nusvensk dagspress*. Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag.
- Hultman, Tor G (1992): Barnet – han eller den? Om genuskongruens vid ordet barn i gymnasisters språkbruk. I: Widmark, Gun et al.: *Svenska i harmoni. Fyra uppsatser om kongruens*. Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag. S. 75-150.
- Jobin, Bettina: Svenskan är inte könsneutral. I: *Språkvård* 2004, nr 4, s. 20-25.
- Karlsson, Per, poliskommissarie (2009): muntligt telefonsamtal 2009-11-25.
- Källström, Roger (1992): Hennes nyai bilarihennes. Om kongruens i svenska och andra språk. I: Widmark, Gun et al.: *Svenska i harmoni. Fyra uppsatser om kongruens*. Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag. S. 31-59.
- Källström, Roger (1993): *Kongruens i svenskan*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Landqvist, Hans (2001): Han, hon, han eller hon och hon eller han. Generiska pronomen i svenskt författningsspråk. I: Nordenstam, Kerstin & Norén, Kerstin (red.): *Språk, kön och kultur. Rapport från fjärde nordiska konferensen om språk och kön, Göteborg den 6-7 oktober 2000*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. S. 150-162.
- Lind Palicki, Lena (2005): Hur man än vänder sig har man rumpan bak. Om hur man konstruerar kön i en progressiv lärobok. I: *Språk och Stil* 2005, nr 15, s. 161-192.
- Lindgren, Birgitta (2006): *Den – en språklig gökunge?* I: Ivars, Ann-Marie (red.): *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt*. Helsingfors: Svenska handelshögskolan. S. 176-185.

- Lindgren, Birgitta (2007): Språkvården och könsneutral referens. I: Gunnarsson, Britt-Louise; Entzenberg, Sonja; Ohlsson, Maria (red.): *Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6-7 oktober 2006*. Uppsala: Uppsala universitet. S. 237-242.
- Lisinski, Stefan (2009): Ask vill ha färre polischefer. *Dagens Nyheter*, 2009-11-26.
- Lundström, Karin (1999): *Jämlikhet mellan kvinnor och män i EG-rätten. En feministisk analys*. Uppsala: Iustus Förlag.
- Mikaelsson, Carola (2007): *Jämställt språkbruk i jämställdhetsplaner? En språklig granskning och jämförelse av riksdagspartiernas jämställdhetsplaner*. D-uppsats, Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. (2009-10-26)
<http://luur.lub.lu.se/luur?func=downloadFile&fileOID=1324689>
- Milles, Karin (2008): *Jämställt språk. En handbok i att skriva och tala jämställt*. Stockholm: Språkrådet och Norstedts Akademiska Förlag.
- Molde, Bertil: Han, hon, den – eller vad? I: *Språkvård 1976*, nr 1, s. 4-7.
- Ohlsson, Claes (2002): *Han är någon men vem är hon? Om generiska pronomen i svenska presstexter*. D-uppsats, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet (opubl.).
- Pauwels, Anne (2000): Generic Pronouns in the Marketplace or ... Shopping Centre. Exploring the impact of non-sexist language policy on everyday speech. I: *Sett och hört – en vänskrift tillägnad Kerstin Nordenstam på 65-årsdagen*. Göteborg: Göteborgs universitet. S. 270-277.
- Pauwels, Anne (2003): Linguistic Sexism and Feminist Linguistic Activism. I: Holmes, Janet; Meyerhoff, Miriam (red.): *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing. S. 550–570.
- Pelz, Heidrun (1996): *Linguistik. Eine Einführung* (3:e uppl.). Hamburg: Campe Verlag.
- Pettersson, Gertrud (2005): *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande* (2:a uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- PM 1994:4. *Några riktlinjer för författningsspråket* (1994, reviderad 1998). Stockholm: Stadsrådsberedningen. (2009-10-26)
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/34/92/88fb77b3.pdf>
- Rikspolisstyrelsen, 2009: Rikspolisstyrelsens författningssamling. (2009-10-27)
http://www.polisen.se/Stockholms_lan/Lagar-och-regler/Forfattningar-som-styr-Polisen-arbete/
- SOU 1975:102. *Tystnadsplikt och yttrandefrihet. Betänkande av tystnadspliktskommittén* (1975). Stockholm: Justitiedepartementet.
- SOU 1995:60. Sammanfattning av *Kvinnofrid* (1995). Stockholm: Socialdepartementet. (2009-11-12)
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/02/51/22/1c1f1520.pdf>
- SOU 2002:27. *Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket* (2002). Stockholm: Kulturdepartementet. (2009-11-12)
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/14/43/75f8a756.pdf>
- Språkriktighetsboken* (2005). Stockholm: Svenska språknämnden och Norstedts Akademiska Förlag.

- Svenska Akademiens grammatik*, band 2: Ord (1999). Stockholm: Svenska Akademien och Norstedts ordbok.
- Svenska Akademiens handlingar från år 1886. Sjette delen* (1892). Stockholm: Kungliga boktry. P. A. Norstedt. (2009-11-12)
http://www.archive.org/stream/svenskaakademie33akadgoog/svenskaakademie33akadgoog_djvu.txt
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (1986, 11:e uppl.). Stockholm: Svenska Akademien och Norstedts Förlag.
- Svenska Akademiens språklära* (2003). Stockholm: Svenska Akademien och Tor G. Hultman.
- Svensson, Eva-Maria (1997): *Genus och rätt. En problematisering av föreställningen om rätten*. Uppsala: Iustus Förlag.
- Teleman, Ulf: Han, hon eller vem som helst. I: *Språkvård* 1995, nr 1, s. 3-9.
- Widmark, Gun (1992): Kongruensförändring i språkvärderingsperspektiv. I: Widmark, Gun et al.: *Svenska i harmoni. Fyra uppsatser om kongruens*. Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag. S. 7-30.
- Wojahn, Daniel (2008): *Auswirkungen pronominaler Appellation auf die Konzeptualisierung von Personen im heutigen Schwedisch*. Magisteruppsats, Nordeuropa-Institut, Humboldt-Universität zu Berlin, Tyskland.

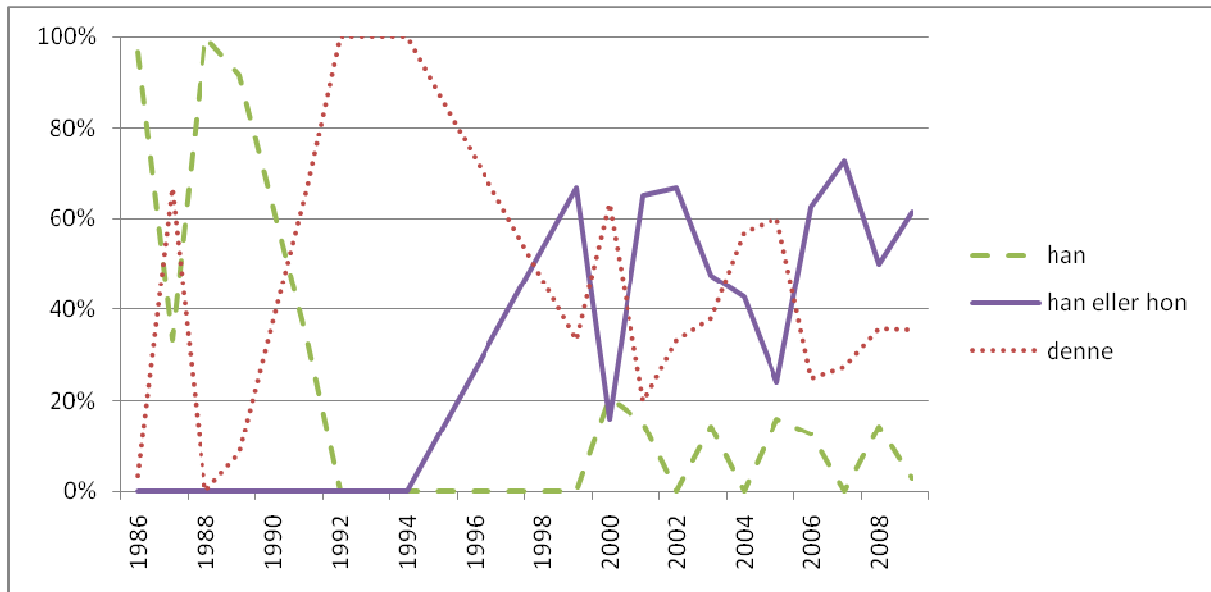
Bilaga 1 – tabell

Specificerad fördelning av pronominala förekomster i materialet

	Antal förekomster
han	56
honom	18
hans	7
Summa <i>han</i> med böjningar	81
han eller hon	142
honom eller henne	15
hans eller hennes	13
han/hon	1
hans/hennes	1
Summa <i>han eller hon</i> i olika varianter med böjningar	172
denne	89
dennes	75
Summa <i>denne</i> med böjningar	164
denna	1
Summa <i>denna</i> med böjningar	1

Bilaga 2 – diagram

Fördelning av de generiska pronomina över tid – alla förekomster medräknade

Bilaga 3 – referentförteckning

1 YRKESBETECKNANDE REFERENTER

Referent	<i>han eller hon</i>	<i>han</i>	<i>denne</i>	<i>denna</i>	I antal förordningar
ansvarig			2		2
arbetsgivare			1		1
aspirant	2				1
befattningshavare	2		2		3
befälhavare			3		1
bärgare		1	2		1
civilbefälhavare			1		1
den myndighetsansvarige kontrollanten	1		1		1
den som ansvarar för beslagsliggaren			1		1
den som fått sina yrkeskvalifikationer erkända	2				1
den som fått sina yrkeskvalifikationer erkända och som utför bevakning	1				1
den som har gjort ingripandet			1		1
den som har rätt att leda en förundersökning			1		1
den som skall ha det övergripande ansvaret	1				1
den som tillhör Förvarsmakten	1				1
den som utför tillfällig bevakning	1				1
figurant			15		2
föreståndare	6		1		2
förhandlare		2			1
försvarsområdesbefälhavare			1		1
handelsföreståndare			1		1
handlare			2		1
(hund-)förare		9	11		5
kontrollant			1		1
läkare			1		1
någon som har genomgått utbildning	2				2
ordningsvakt	6				1
polis	19		3		9
polisaspirant	2		1		1
provledare		1	1		1
sambandsansvarig			1		1
strålskyddsinspektör			1		1
systemägare			1		1
säkerhetsrådgivare			1		1

Referent	<i>han eller hon</i>	<i>han</i>	<i>denne</i>	<i>denna</i>	I antal förordningar
tjänsteleverantör	1				1
undersökningsledare			1		1
undersökningsledare eller åklagare		1	1		1
utbildningsledare			1		1
vakthavande befäl			2		2
vapenhandlare	1				1
vem som är ansvarig			1		1
väktare	30		1		3
åklagare			3		3
gränsövervaknings chef			4		1
länspolis chef /länspolismästare			1		1
myndighets chef		1			1
polis chef	1	2			3
räddnings chef	1				1
beredskapspolis man		3	3		1
jakttillsyns man		1	1		1
polis man			2		2
stämning man	1				1
tjänst man	1		1		2

2 ICKE YRKESBETECKNANDE REFERENTER

Referent	<i>han eller hon</i>	<i>han</i>	<i>denne</i>	<i>denna</i>	I antal förordningar
adressat			1		1
angripare			1		1
anmälare	2				2
användare	1		1		2
arvtagare			1		1
de personer som saknar föreskriven utbildning	1				1
deltagare	14	1			1
den berusade			1		1
den frihetsberövade	1				1
den misstänkte	6	4	4		4
den mot vilken ingripandet riktats			1		1
den omhändertagne			1		1
den resande		1			1
den som aktivt arbetar för att bibehålla eller utveckla sin skjutskicklighet	1				1
den som använder vapen för något annat ändamål än det avsedda		1			1
den som avses med ansökan	1				1
den som disponerar platsen		1			1
den som drabbas av åtgärden	1				1

Referent	<i>han eller hon</i>	<i>han</i>	<i>denne</i>	<i>denna</i>	I antal förordningar
den som hade tillsynsplikt över hunden	2				1
den som har tillstånd att låna skjutvapen	1				1
den som omfattas av särskilt personsäkerhetsarbete			1		1
den som tas i anspråk	1				1
den som vill anmäla missnöje	1				1
den som är aktiv medlem	1				1
den sökte		1			1
den undflyende	1				1
den undflyende föraren			1		1
den unge	3		1		1
en av vårdnadshavarna			1		1
enskild			2		1
fordonsägare			1		1
fullmaktsgivare			1		1
föreningsfunktionär			1		1
förälder			1		1
gärningsman	4	9	1		3
informatör	3		1		1
innehavare	4		2		3
kortinnehavare		5			1
lägenhetsinnehavare	1				1
medborgare		2			2
målsägande		1			1
någon	2		1		2
patient	1				1
person	12	4	46		19
rättsägare			1		1
samlare	1				1
skyddsperson			1		1
sökande	13	3	2		4
tillståndshavare	1		1		1
upphittare			1	1	1
upplåtare	1				1
utlänning	3	26	4		5
vapeninnehavare (uttrycklig referent saknas egentligen)	1				1
vederbörande	1	1			2
ägare	4		3		3